

MAGISTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
VID BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP/BIBLIOTEKSHÖGSKOLAN
2004:30

Pär Lagerkvist, tidningarna och kritiken
Mottagandet av *Bödeln* och *Dvärgen* i svensk dagspress

STEFAN PETERSSON

© **Författaren**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande av författaren.

Svensk titel: Pär Lagerkvist, tidningarna och kritiken. Mottagandet av *Bödeln* och *Dvärgen* i svensk dagspress.

Engelsk titel: Pär Lagerkvist, the newspapers and the criticism. The reception of *The Hangman* and *The Dwarf* in the Swedish daily press.

Författare: Stefan Petersson

Kollegium: Kollegium 1

Färdigställt: 2004

Handledare: Christian Swalander

Abstract: The aim of this Master's thesis is to examine how two novels written by the Swedish author Pär Lagerkvist have been received by the critics in the Swedish daily press concerning their contemporary anchorage. During the time these novels were published, Pär Lagerkvist, through his authorship, expressed a conception of and an attitude towards contemporary political directions. The first of the two novels, *The Hangman*, was published in 1933, and the second, *The Dwarf*, in 1944.

A second aim is to examine how the two novels contemporary anchorage is reflected in the reviews. The final aim is to examine whether the criticism differs depending on the ideological view of the newspapers.

This qualitative study is based upon a total of 25 reviews from the Swedish daily press. The theoretical approach mainly comes from two Swedish professors in Sociology of Literature, Lars Furuland and Johan Svedjedal. My method of analysis is a textual one, analysis of ideas and ideology, focusing on the aspect of signification of a text.

The conclusion of this study shows that the critics in many ways appear to be quite similar in their critic. It is, however, not possible to detect any uniform line in their criticism. When it comes to *The Hangman*, the critics show a tendency to discuss the element of contemporary anchorage to a greater extent than in the case with *The Dwarf*. This study also shows that the criticism differs depending on the ideological view of the newspapers.

Nyckelord: Litteratursociologi, Litteraturkritik, Bokrecensioner, Dagspress

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
1.1 Problemställning	1
1.1.1 Bakgrund	1
1.1.2 Syfte	3
1.1.3 Frågeställningar	4
1.2 Disposition	4
1.3 Teori	5
1.3.1 Litteratursociologi, en kort introduktion	5
1.3.2 Litteratursociologiska angreppssätt	7
1.3.3 Litteraturkritiken som tidsspegel	12
1.4 Metod och material	13
1.4.1 Metod	14
1.4.2 Urval av dagstidningar och recensioner	15
1.5 Tidigare forskning	17
2. Dagspressen, kritiken och samtiden	19
2.1 Dagstidningarnas ideologiska hållning under 1933 och 1944	19
2.2 Litteraturkritik	21
2.2.1 En kort introduktion	21
2.2.2 Litteraturkritikens uppgifter	21
2.2.3 Litteraturkritiken i Sverige under 1930- och 1940-talet	23
2.3 Allmänhistorisk bakgrund	23
2.3.1 Utvecklingen i Europa under 1930-talet	24
2.4 Litteraturhistorisk bakgrund	25
2.4.1 Pär Lagerkvist	26
2.4.2 <i>Bödeln</i>	27
2.4.3 <i>Dvärgen</i>	29
2.4.4 Svenskt kulturförsvaret, <i>Bödeln</i> och <i>Dvärgen</i>	30
2.5 Presentation av recensionerna	32
2.5.1 <i>Bödeln</i>	32
2.5.2 <i>Dvärgen</i>	36
3. Analys	40
3.1 Undersökning av mottagandet i dagspressen	40
3.1.1 Hur återspeglas de båda böckernas samtidsförankring i recensionerna?	40
3.1.2 Kan man urskilja någon skillnad i kritiken beroende på tidningarnas ideologiska hållning?	43
3.2 Diskussion och slutsatser	48
4. Sammanfattning	52
Källförteckning	54

1. Inledning

Jag har under en längre tid intresserat mig för författaren Pär Lagerkvist och hans författarskap. Han är en bred författare med ett omfattande livsverk som sträcker sig över prosa, vers och drama. Det som jag i första hand intresserar mig för är hans prosaverk.

Det finns i dessa verk ett språk som är för honom speciellt, ett språk alldeles hans eget. Det är ett språk som präglas av en enkelhet, folkligt om man så vill, men som samtidigt griper tag i en och håller en fast. Lagerkvist var en författare vars verk ofta ställer frågor, men utan att ge några egentliga svar. En författare vars verk ger en något att fundera över, men utan direkta lösningar. Lagerkvists enkla språk döljer i många fall dubbelbottnade berättelser, satirer och allegorier, vilket ibland inte är alldeles lätt att urskilja. En sådan period var under 1930- och första halvan av 1940-talet. Lagerkvist uttryckte då i sina verk en uppfattning om och ett förhållningssätt till samtida politiska strömningar. Något som i synnerhet blir märkbart i hans två romaner *Bödeln* (1933) och *Dvärgen* (1944). Det är i den här perioden av Lagerkvists författarskap som jag har för avsikt att röra mig under den här uppsatsen.

Lagerkvists litterära produktion avtecknar sig under denna tid mot bakgrund av de moderna våldspräglade diktaturerna i form av nazismen och fascismen som då spreds genom Europa. Författarens hållning gentemot denna samtida politiska utveckling var klar; hans reaktion var starkt negativ, vilket märktes i både tal och skrift.

Det ovanstående har många gånger fått mig att undra över om detta faktum på något sätt har avspeglat sig i kritiken av Lagerkvists verk och i så fall hur? Den här uppsatsen handlar om litteraturkritikers mottagande av och inställning till två av Lagerkvists verk från den här perioden, nämligen *Bödeln* och *Dvärgen*.

1.1 Problemställning

I detta kapitel ger jag först en bakgrund till uppsatsen, därefter presenteras uppsatsens syfte och avslutningsvis går jag igenom uppsatsens frågeställningar.

1.1.1 Bakgrund

Pär Lagerkvists litterära produktion brukar vanligtvis delas in i tre olika faser. Den första tillhör 1910-talet och början av 1920-talet och kännetecknas av expressionismen. Hit hör bl.a. diktsamlingen *Ångest* (1916) och dramat *Sista människan* (1917). Till den andra fasen räknas bl.a. det som har kommit att kallas för ”kämpande humanism” i Lagerkvistforskningen. Hit räknas t.ex. *Bödeln* (1933), *Den knutna näven* (1934) och diktsamlingen *Sång och strid* (1940). Många av Lagerkvists verk från den här perioden tar sin utgångspunkt i den samtida politiska utvecklingen i Europa. Den tredje och sista fasen av författarskapet tar sin början ungefär från mitten av 1940-talet och innefattar verk som *Dvärgen* (1944), *Barabbas* (1950) och *Sibyllan* (1956). Den tematiska utvecklingen i dessa senare verk kan sägas gå ifrån den tidlösa ondskan till den lika tidlösa gudomliga kärleken.

Jag kommer i den här uppsatsen att undersöka litteraturkritikers inställning till och mottagande av Pär Lagerkvists romaner *Bödeln* och *Dvärgen* med avseende på deras samtidsförankring. Jag undersöker hur kritiken som riktas mot böckerna ser ut och vilken inställning kritikerna har gentemot dem. Vilka är kritikernas åsikter? Hur återspeglas de båda böckernas samtidsförankring i recensionerna? Spelar den recenserande tidningens ideologiska hållning någon roll för kritiken?

Den undersökning jag har för avsikt att genomföra i den här uppsatsen har en relevans vilken man kan diskutera utifrån tre olika nivåer. Den första av dessa tre nivåer är den samhällseliga relevansnivån, den andra är den vetenskapliga relevansnivån och till sist finns den inomvetenskapliga relevansnivån.

Om man ser till den samhällseliga relevansnivån handlar det i första hand om ett rent historiskt värde. Det handlar då först och främst om recensionerna av de båda böckerna som ett tidsdokument. Recensionerna är exempel på hur en läsare präglad av den tidens förutsättningar har försökt förstå och uppfatta ett samtida skriftligt verk. En kritiker skriver utifrån de förutsättningar som finns i samtiden, inspiration kan finnas från föregående strömningar/synsätt, men slutresultatet har alltid en omisstaglig färgning av den aktuella tiden. Mest lämpligt måste det i det här sammanhanget vara att undersöka recensioner av böcker som på något sätt har att göra med samtida händelser. Då de två romaner som ingår i undersökningen tematiskt och motivistiskt kan anknytas till samtida företeelser är de som ett tidsdokument ett tacksamt ämne. Sammantaget utgörs alltså den här uppsatsens samhällseliga relevans av vad man kan sammanfatta som samspelet mellan litteratur och samhälle i ett historiskt perspektiv.

När det gäller den vetenskapliga relevansen är uppsatsens ämne intressant trots den redan breda forskningen kring Pär Lagerkvist och dennes författarskap. Anledningen härtill är att forskningen hittills inte i någon större omfattning har riktat in sig på studier av Lagerkvist i relation till litteraturkritiken. Litteraturkritiken är som helhet hitintills inte heller den något överexploaterat område inom forskningsvärlden. På detta vis kan min uppsats sägas bidra till en breddning av forskningen inom två skilda forskningsfält.

Ämnet har sin utgångspunkt i problem kring förmedling av information eller kultur som är lagrad i någon form av dokument. Inom ämnet studeras den process, som beroende av syfte och innehåll kan benämnas informationsförsörjning eller kulturförmedling samt bibliotek och andra institutioner med en likartad funktion som medverkar i denna process. Ämnet har anknytningar till en rad andra discipliner inomsåväl samhällsvetenskap, humaniora och teknik.¹

Så lyder den formella ämnesbeskrivningen för ämnet Biblioteks- och informationsvetenskap och redan här kan man se att det är ett mycket brett forskningsområde. I ämnesbeskrivningens andra mening kan man läsa att ämnet bl.a. studerar kulturförmedling samt bibliotek och andra institutioner med en likartad funktion som ingår i denna process. Då jag i min uppsats har för avsikt att undersöka svenska kritikers mottagande av två romaner faller detta väl inom ramen för ämnesbeskrivningen.

---

¹ Högskolan i Borås, (2003a)

Inom kollegium ett i Biblioteks- och informationsvetenskapen studerar man bibliotek, kultur och information i ett samhällsperspektiv. Jag vill även här exemplifiera med ett citat, den här gången ur beskrivningen av inriktningen på kollegium ett. Man studerar där

samhället utifrån de behov och intressen som kommer till uttryck genom framväxten av institutioner och praktiker som kan relateras till information, bibliotek, litteratur, och den i övrigt offentligt förvaltade kulturen. Vi ger kurser i bok- och bibliotekshistoria, kulturpolitik, informationspolitik, litteraturen och samhället och Cultural Studies.²

Som det framgår av detta citat ingår inom kollegium ett en kurs i litteraturen och samhället. Denna kurs ges under titeln litteratursociologi och det är inom ramen för detta ämne min uppsats ligger. ”Kursens syfte är att ge kunskaper om samspelet mellan litteratur och samhälle i ett historiskt perspektiv. I kursen belyses hur samhället framträder i litteraturen och hur litteraturen kan påverka samhället.”³

Som vi har sett i det ovanstående är Biblioteks- och informationsvetenskapen ett mångfasetterat ämne med ett brett spektrum av inriktningar, något som jag anser att man vid forskning ska utnyttja. Även om litteratursociologin endast utgör en liten del av Biblioteks- och informationsvetenskapen är den av betydelse.

Alltså, min uppsats kan i grunden sägas vara inomvetenskapligt relevant av samma anledning som den är samhällsrelaterad. Det beror på samspelet mellan litteratur och samhälle i ett historiskt perspektiv. Uppsatsen legitimeras inomvetenskapligt på två olika sätt, dels genom de ovanstående resonemangen och dels genom den i Biblioteks- och informationsvetenskap ingående kursen i litteratursociologi som utgör basen för denna undersökning.

1.1.2 Syfte

Min avsikt med den här uppsatsen är att genom en litteratursociologisk receptionsstudie undersöka hur Pär Lagerkvists romaner *Bödeln* och *Dvärgen* mottogs av litteraturkritiker i svensk dagspress vid tiden för deras utgivning med avseende på romanernas samtidsförankring. Det finns nämligen, vilket jag återkommer till längre fram, inslag i böckerna som är starkt negativa gentemot de samtida politiska strömningarna. *Bödeln* är den av de två böckerna som utkom först, nämligen 1933. *Dvärgen* följde lite drygt tio år senare, närmare bestämt 1944.

En utgångspunkt att ha i åtanke under uppsatsens gång är att även om de samtida politiska strömningarna i Europa inte utgör de båda böckernas huvudmotiv så är de ändå närvarande. Min tanke är att ett sådant delmotiv kanske också, beroende på de politiska händelserna, kan påverka mottagandet. Jag vill i den här uppsatsen undersöka om man kan spåra någon sådan tendens utifrån de recensioner som jag har i mitt material.

Jag har alltså valt att förbise det tidlösa i böckerna. Istället har jag valt att fokusera på de samtida dragen. Detta gör jag i enlighet med förutsättningarna i den valda metoden och

---

² Högskolan i Borås, (2003b)

³ Högskolan i Borås, (2003c)

den teoretiska ramen för uppsatsen, i synnerhet Svedjedals distinktion mellan samhället i litteraturen och litteraturen i samhället samt speglingsteorin.

1.1.3 Frågeställningar

Jag har alltså beslutat mig för att ägna den här uppsatsen åt dagspressens litteraturkritikers bedömning och mottagande av Pär Lagerkvists romaner *Bödeln* och *Dvärgen*. Det är utifrån det syftet som jag har kommit fram till följande frågeställning:

- Hur har litteraturkritiker i ett urval svenska dagstidningar mottagit Pär Lagerkvists romaner *Bödeln* och *Dvärgen* vid tiden för deras utgivning med avseende på romanernas samtidsförankring?

Till den här övergripande frågeställningen har jag även följande delfrågor som jag i undersökningen vill försöka besvara:

- 1.) Hur återspeglas de båda böckernas samtidsförankring i recensionerna?
- 2.) Kan man urskilja någon skillnad i kritiken beroende på tidningarnas ideologiska hållning?

I den första av mina två delfrågor ämnar jag undersöka hur och på vilket sätt kritikerna skriver om böckernas samtidsförankring. När det gäller min andra delfråga är jag främst intresserad av att undersöka huruvida tidningarnas ideologiska hållning kan ha betydelse för kritikens förhållningssätt. När det gäller tidningarnas ideologiska hållning så är detta något som vanligtvis presenteras på tidningens ledarsida. En ledarsida uttrycker tidningens ideologiska hållning medan övriga delar av tidningen som nyhetsbevakningen och kultursidan där recensionerna presenteras inte alls behöver vara styrda av ledarsidans åsikter. Med detta i åtanke kan det vara svårt att påvisa att en kritikers kritik av ett verk sammanfaller med den ideologiska hållning i tidningen, för vilken denne skriver, står för. Detta är inte heller min avsikt. Det kan finnas systematiska skillnader i värderingen av romanerna som kan samvariera med respektive tidnings ideologiska hållning och det är detta jag har för avsikt att försöka urskilja.

1.2 Disposition

Uppsatsens första huvudkapitel, "Inledning", fortsätter med kapitel 1.3, vilket är uppsatsens teoridel och jag ger där först och främst en kort introduktion till litteratursociologin för att sedan ge en presentation och diskussion avseende de för uppsatsen aktuella litteratursociologiska angreppssätten. Därefter följer ett resonemang om litteraturkritiken som tidsspegel. I kapitel 1.4 presenteras uppsatsens metod och material närmare. Jag ger först i det här kapitlet en presentation av metoden i vilken jag ger en beskrivning av min analysmetod samt om hur och varför den aktuella metoden valdes. Jag redogör också för hur urvalet av dagstidningar och recensioner gick till. I uppsatsen förekommer det ett antal referenser som visar att det förekommit forskning/kunskapsbildning på området. Dessa är samlade i kapitel 1.5 om tidigare forskning där jag diskuterar hur de förhåller sig till undersökningen.

Härefter följer uppsatsens andra huvudkapitel, "Dagspressen, kritiken och samtiden". Det inleds med kapitel 2.1 där jag tar upp frågan om dagstidningarnas ideologiska

hållning under 1933 och 1944. Härefter kommer kapitel 2.2 vari jag ger en överblick över litteraturkritiken sedd utifrån ett antal delområden. Jag ger först en kort introduktion varefter jag går in på litteraturkritikens uppgifter. Därefter följer ett avsnitt om litteraturkritiken i Sverige under 1930- och 1940-talet. Kapitel 2.3 ger en inblick i den historiska utvecklingen i Europa under 1930-talet. Avsikten är ett försök att avspegla några av de händelser i samtiden som hade betydelse för Lagerkvists samtida litterära produktion. I kapitel 2.4 ger jag den litteraturhistoriska bakgrunden till uppsatsen. Det inleds med en presentation av Pär Lagerkvist och hans författarskap, därefter följer kortare analyser av de två verk som är aktuella i uppsatsen, *Bödeln* och *Dvärgen*. Avslutningsvis kommer ett avsnitt om svenskt kulturförsvar och de båda romanernas relation till detta. Huvudkapitlet "Dagspressen, kritiken och samtiden", avslutas med en presentation av recensionerna.

I uppsatsens nästa huvudkapitel, "Analys", presenterar jag genom kapitel 3.1 undersökningen och dess resultat. Jag kommer alltså här att försöka ge svar på de båda delfrågorna. I kapitel 3.2 följer diskussionen vari jag slutgiltigt försöker diskutera resultaten av min undersökning. Jag kommer även att slutgiltigt sammankoppla teori och empiri. I samband med och i anslutning till detta presenterar jag de slutsatser jag har kommit fram till.

Det sista huvudkapitlet utgörs av en sammanfattning av uppsatsen.

Till sist vill jag påpeka att i stort sett varje kapitel inleds med en introduktion vari jag kort redogör för vad kapitlet innehåller. I de kapitel där denna introduktion saknas har jag bedömt den som onödig då det handlar om ett enstaka avsnitt, d.v.s. att det inte finns några underrubriker i kapitlet och att det med andra ord genast framgår vad det innehåller.

1.3 Teori

I det här kapitlet kommer jag först att ge en kort introduktion till litteratursociologin för att sedan ge en presentation och diskussion avseende de för uppsatsen aktuella litteratursociologiska angreppssätten. Därefter följer ett resonemang om litteraturkritiken som tidsspegel.

1.3.1 Litteratursociologi, en kort introduktion

Under lång tid var den dominerande tanken inom litteraturvetenskapen att ämnet hade sin uppgift i att förklara litteraturen från dess bakomliggande orsaker, exempelvis sociala och biografiska faktorer samt idéströmningar. Efter andra världskriget ändrades dock denna bild och man började anse att den litteraturvetenskapliga analysen istället borde ägnas åt texten och dess strukturer.⁴ I samband med denna begränsning av litteraturvetenskapens uppgift utvecklades litteratursociologin i en mera modern riktning.

En av litteratursociologins moderna förgrundsgestalter är fransmannen Robert Escarpit med sina studier av läsvanor, bokmarknad och litterära kretslopp.⁵ Escarpits *Sociologie*

---

⁴ Svedjedal 1998, s 79

⁵ Linneberg 1997, s 41

de la littérature (1958) är en klassiker inom litteratursociologin. Litteratursociologin i Escarpits tappning är en teori om det litterära kretsloppet. Han delar in detta kretslopp i tre led, produktion, distribution samt konsumtion av litteratur. I kretsloppets tre faser ingår den samhällsliga organiseringen av litteraturen, allt från författarens produktion via förlag, bokhandlare och bokklubbar till konsumtionen av litteraturen genom läsarna. Escarpit identifierar två olika kretslopp som är åtskilda genom alla tre leden i kretsloppet, ett bildat och ett populärt. I England var Richard Hoggart och Raymond Williams från Centre for Contemporary Cultural Studies i Birmingham framstående namn med sina studier av litteraturens och kulturens roll i samhället. Richard Hoggart gör i sitt arbete *The Uses of Literacy* (1957) en undersökning av den engelska arbetarklassens kultur. Han inriktar sig i denna undersökning främst på förhållandet mellan muntlighet och skriftlighet. I Tyskland, inom den s.k. Frankfurtskolan, utvecklade Jürgen Habermas under 1960-talet sin offentlighetsteori. Habermas analyserade hur kapitalismens frambrytande bl.a. innebar att en ny litterär offentlighet uppkom under 1700-talet. Denna utveckling ledde till att en rad institutioner tillkom för att sprida tryckta texter på marknaden, bl.a. pressen, litterära salonger, bokförlag och bibliotek. I denna offentlighet förvandlas litteraturen successivt till en vara och blir därmed ännu ett inslag i den kapitalistiska ekonomin. Habermas offentlighetsteori bidrog till förståelsen av litteraturens funktioner som opinionsbildare och samhällskraft.⁶ I Sverige grundade Lars Furuland 1965 Avdelningen för litteratursociologi i Uppsala där litteratursociologiska studier alltjämt bedrivs.

Hur skildrar litteratur verkligheten? Vad betyder författarnas sociala bakgrund? Vilken estetik och berättarteknik använder de? Vilket förhållande har de till publik och marknad? Hur använder läsarna litteraturen? Hur värderas litteratur av olika smakdomare?⁷ Detta är några exempel på återkommande frågeställningar inom litteratursociologin. I litteratursociologin finns en skiljelinje mellan en empirisk och en immanent estetisk teori. Det handlar om litteraturen i samhället och samhället i litteraturen. Den första av dessa handlar i första hand om litteraturen i samhället och är på så vis en yttre sociologisering som tar upp författarens roll, bokbranschen (förlag, bokklubbar, kritik och bibliotek) och publiksammansättningen.⁸ Den andra handlar om samhället i litteraturen och är då följaktligen en inre sociologisering som vill undersöka själva litteraturen, utifrån dess sociala aspekt "...att litteraturen alltid i sitt innersta väsen går tillbaka på den historiska och samhällsliga situation i vilken den tillkommit".⁹

En övergripande definition av litteratursociologin kan alltså sägas vara att den handlar om förhållandet mellan litteraturen och samhället.¹⁰

Idag är den forskningsgren som går under beteckningen "litteratursociologi" ett mångvetenskapligt ämne, både nationellt och internationellt, och innefattar som sådant forskning som gjorts i flera olika discipliner. Dess fält sträcker sig från sociologi via flera humanistiska ämnen, som t.ex. Biblioteks- och informationsvetenskap, in i litteraturvetenskapen. I Skandinavien har litteratursociologin växt sig stark med professurer och institutioner med denna inriktning. I Köpenhamn finns det t.ex. en avdelning för litteratursociologi vid Biblioteksskolan som tidigare leddes av den numera

---

⁶ Svedjedal 1998, s 83

⁷ ibid, s 79

⁸ Linneberg 1997, s 41

⁹ ibid, s 42

¹⁰ ibid, s 41

avlidne Erland Munch-Petersen. 1965 grundades, vilket tidigare nämnts, Avdelningen för litteratursociologi vid litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala. Lite drygt ett decennium senare, fr.o.m. läsåret 1978/79, inrättades där en professur under beteckningen "litteraturvetenskap, särskilt litteratursociologi". Först tilldelades professuren Lars Furuland, men sedan 1992 innehåller den av Johan Svedjedal. Numera bedrivs det litteratursociologiska forskningen vid samtliga litteraturvetenskapliga institutioner i Sverige samt även vid en del andra institutioner.

Internationellt sett har själva termen "litteratursociologi" förändrat innebörd genom åren. Detta kan delvis bero på bristen av institutionalisering, Skandinavien undantaget.¹¹ Svedjedal tar bl.a. upp Tyskland där man hade den s.k. Frankfurtskolan som var marxistiskt orienterad. Litteratursociologin blev där en del av en intellektuell motståndsrörelse mot det kapitalistiska samhället. I 1960- och 1970-talets England, USA, Frankrike och Tyskland användes termen mycket inom litteraturforskningen som ett slags uppsamlingsterm för forskning kring relationer mellan litteratur och samhälle. Institutionaliseringsprocessen av den litteratursociologiska forskningen har internationellt sett först och främst ägt rum under andra rubriker. Till de främsta brukar man räkna kulturstudier, kultursociologi, bokhistoria, marxistisk litteraturforskning, receptionsforskning, etnicitetsstudier m.fl. Ingen av dessa överensstämmer helt med litteratursociologin, men de flesta delar utgångspunkter och grundantaganden. Svedjedal ser därför beteckningen "litteratursociologi" som en lämplig övergripande term.¹²

1.3.2 Litteratursociologiska angreppssätt

Nedan följer en presentation och diskussion avseende de för uppsatsen aktuella litteratursociologiska angreppssätten med utgångspunkt i två framstående svenska forskares teorier om ämnet. De två forskarna är Lars Furuland och Johan Svedjedal. I anslutning till denna presentation/diskussion kommer jag även att införa vissa inslag från andra forskare. Jag har trots detta valt att utgå från de två nämnda forskarna då de synsätt de representerar utgör den teoretiska basen för min undersökning.

Den grundläggande anledningen till att jag har valt Furuland och Svedjedal är att de till skillnad från forskare som exempelvis Robert Escarpit och Erland Munch-Petersen även ser analysen av själva diktverken som en uppgift för litteratursociologin. Exempelvis Munch-Petersens syn på litteratursociologin innefattar inte den uppgiften. Boken blir ur hans synvinkel ett ting vars innehåll är utan betydelse. Studiet av innehållet, texten, överläts till litteraturforskaren. "Ordet produkt ser nok grimt ud i forbindelse med litteratur, men sociologen beskaeftiger sig med bogen som en ting og overlaeder det at laese og analysere de enkelte tekster til litteraturforskaren."¹³ Vidare har även det faktum att både Furuland och Svedjedal anlägger ett historiskt perspektiv på forskningsinriktningen varit av betydelse för mitt val av teoretiker liksom den förres övergripande målsättning att analysera själva diktverken med särskild hänsyn till hur samhällsstrukturerna framträder. De två teoretikerna upptar även en form av ideologikritisk hållning som är av betydelse för min undersökning.

---

¹¹ Svedjedal 1996, s 5

¹² ibid

¹³ Munch-Petersen 1974, s 18

Lars Furuland och litteratursociologins uppgift

I en antologi redigerad av Erland Munch-Petersen, *Litteratursociologi* (1995), har Lars Furuland författat en essä, "Litteratur och samhälle. Om litteratursociologin och dess forskningsuppgifter", vari han ger sin syn på litteratursociologin och dess forskningsuppgifter. Furuland skriver bl.a. om avgränsningen inom forskningsinriktningen och själva begreppet "litteratursociologi", vilket har varit väl debatterat. Hans slutsats blir att även om en forskare naturligtvis inte kan behärska alla teorier, metoder och specialområden så måste man ändå försöka hålla ett så brett fält som möjligt. "Litteratursociologin som vetenskap med forskargrupper och institutioner bör verka inom vida vetenskapliga ramar."¹⁴ Inom dessa ramar bör även studiet av själva litteraturen ingå. Furuland skriver att studiet av litteraturen "...betraktad som en del av samhället eller satt i relation till samhället på ett genomtänkt sätt-bör ingå i litteratursociologin".¹⁵ En annan aspekt som Furuland tar upp är vikten av att det historiska perspektivet kvarhålls inom litteratursociologin. "Samtidsinriktning har visserligen ofta varit utmärkande för valet av forskningsuppgifter, men litteratursociologin kan och bör även framträda som en historisk vetenskap. Redan texterna själva är ett enastående primärmaterial för sociologiska och ideologiska undersökningar med historiska dimensioner."¹⁶

Furuland ger i essän sin definition av vad han anser vara litteratursociologins främsta uppgift:

Litteratursociologins uppgift bör främst vara att studera växelverkan mellan samhälle och dikt och sätta in diktverken i deras receptionssammanhang, men även (vilket är lika angeläget) analysera själva diktverken med särskild hänsyn till hur samhällsstrukturerna framträder.¹⁷

Furuland menar också att litteratursociologerna även kan, under anknytning till samhälls- och beteendevetenskaperna, bidra till närmare undersökning av litterära delinstitutioner som t.ex. förlag, bibliotek och kritik.¹⁸

I det föregående avsnittet var jag inne på att det inom litteratursociologin finns en skiljelinje mellan en empirisk och en immanent estetisk teori, litteraturen i samhället och samhället i litteraturen. Det senare, vilket tidigare nämnts, handlar alltså om samhället i litteraturen och är då följaktligen en inre sociologisering som vill undersöka själva litteraturen utifrån dess sociala aspekt, att litteraturen alltid på något plan går tillbaka på den historiska och samhällliga situation i vilken den tillkommit. Furuland diskuterar, i sin definition av litteratursociologin, att det är särskilt viktigt att analysera diktverken med hänsyn till hur samhällsstrukturerna framträder. Han rör sig därmed i riktning mot en ideologikritisk hållning. "Som en del av samhällets överbyggnad ingår litteraturen i samhällets *ideologi*; litteraturen är en del av ideologiproduktionen."¹⁹ Den

---

¹⁴ Furuland 1995, s 193

¹⁵ ibid

¹⁶ ibid, s 194

¹⁷ ibid

¹⁸ ibid

¹⁹ Linneberg 1997, s 42

litteratursociologi som sysslar med att undersöka relationen mellan litteratur och ideologi kallas för den ideologikritiska.

Ideologikritiken ägnar sig i första hand åt vad som blivit känt som återspeglingsproblemet.²⁰ Man undersöker på vilket sätt litteraturen speglar samhället. Utgångspunkten är att litteraturen är en realistisk spegling av verkligheten. Georg Lukács, en ledande teoretiker, formulerar det på följande vis: "Litteraturen betraktas som en realistisk spegling av verkligheten sådan den är."²¹ Furuland menar att den litteratursociologi som förklarar dikt ur samhället är en reaktion mot snävt bedriven litteraturforskning som bortser från det faktum att människan är en samhällsvarelse.²² I denna litteratursociologi tillämpas en speglingsteori i vilken litteraturen betraktas som en spegling av samhället.²³

I Furulands ovanstående definition av litteratursociologin kan man genast märka en avvikelser från den uppfattning man exempelvis finner hos Erland Munch-Petersen. Munch-Petersen har, vilket nämnts tidigare, en mera praktisk syn på forskningsinriktningen då han endast ser boken som ett ting och därmed överlåter analysen av den aktuella texten till litteraturforskaren. Furuland går ett steg längre och menar att analysen av diktverket också ingår i litteratursociologins åtaganden. I själva verket jämför Furuland diktverkets analys med litteratursociologins övriga uppgifter. I samband med den här diskussionen kommer Furuland även in på vad han menar är lite av den traditionella litteraturhistorieskrivningens problem. "Den traditionella litteraturhistorieskrivningen tecknar originalutgivningen i bokform på det egna språket och lämnar i regel vad övrigt är därhän."²⁴ Enligt Furuland så finns ett omfattande material av övrig litteratur då den framträder i andra former och för större skaror, vilket är minst lika viktigt ur kulturhistorisk och sociologisk synpunkt.²⁵ Till denna övriga litteratur räknas bl.a. tidningar, tidskrifter, psalmböcker, läseböcker och populärfiktion. Det är inom detta område som Furuland menar att litteratursociologin har en viktig funktion att fylla.

Furuland presenterar också en modell över hur den litterära processen ser ut. Furulands modell är indelad i tre huvudkategorier, produktionen där författaren producerar boken och förlaget utformar den samt trycker den, distributionen och konsumenterna.²⁶ Furuland påpekar att när ett verk förs genom den litterära processen sker ett parallellt inordnande genom urvalsinstrument som t.ex. kritiken i ett eller flera litterära värderingssystem. Detta är viktigt för ett verks framtida möjligheter att nå fram till de presumtiva läsarna.²⁷

Johan Svedjedal och det litteratursociologiska perspektivet

I sin essä "Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden" i *Tidskrift för litteraturvetenskap*, redogör Johan Svedjedal för sin syn på forskningsinriktningen litteratursociologi. Svedjedal ger här en central definition

---

²⁰ ibid, s 43

²¹ Linneberg, se Lukács 1952

²² Furuland 1995, s 199

²³ ibid, s 199f

²⁴ ibid, s 195

²⁵ ibid, s 195f

²⁶ ibid, s 208

²⁷ ibid

av litteratursociologin som han lånat av Furuland. Litteratursociologin kan beskrivas som ett "...systematiskt studium av litteraturen som socialt fenomen och som system och institution i samhället".²⁸ Svedjedal påpekar även forskningsinriktningens inte enbart nutidsorienterade perspektiv utan ser även det historiska perspektivet som värdefullt. Svedjedal menar att litteratursociologins forskningsområde kortfattat kan beskrivas som analysen av produktion, distribution samt konsumtion av litteratur.²⁹ Detta överensstämmer med den tidigare definitionen av Furuland. Vidare beskriver Svedjedal inriktningen som inklusiv och interdisciplinär. Begreppet "inklusiv" innebär att den strävar efter att överblicka hela skönlitteraturen och alla dess fenomen, med begreppet "interdisciplinär" menas att den gärna utnyttjar modeller samt hämtar inspiration från andra vetenskaper.

I det ovanstående kan man urskilja ett olikartat ställningstagande i jämförelse med det man finner hos Furuland. Furuland menar att litteratursociologin har en viktig uppgift att fylla när det gäller den litteratur som hamnar utanför den traditionella litteraturforskarens intresse då den exempelvis inte uppfyller kraven på originalitet och nyskapande.³⁰ Svedjedal vänder sig inte helt och hållet mot detta, men menar att en sådan åsikt kan innebära att litteratursociologin i så fall "...ägnar sig åt de verk som blev över när den övriga litteraturforskningen tagit sitt, och att den därutöver ägnar sig åt analyser av det litterära livets olika institutioner och förmedlingsvägar".³¹ Svedjedal fortsätter: "...[A]tt litteratursociologiska undersökningar ägnas åt sådant som de glömda litteraturerna, försummade litterära fält [...] eller marginaliserande författare är en effekt, inte en utgångspunkt."³² Svedjedal håller dock med om att en sådan forskningsdel ingår men den täcker bara en del av litteratursociologins funktioner. Istället, vilket man ser i Svedjedals beskrivning av litteratursociologin som inklusiv, menar han att den strävar efter att överblicka hela skönlitteraturen samt alla skönlitterära fenomen.

Eftersom Svedjedal anser att syftet med litteratursociologisk forskning är att analysera hela den litterära processen inklusive de litterära verkens strukturer och verkningsmedel behöver han ytterligare en definition då annars all litteraturforskning definitionsmässigt skulle vara litteratursociologi.³³ En mera preciserad formulering av forskningsinriktningens utgångspunkt är "...en strävan att systematiskt analysera relationerna mellan skönlitteratur och samhälle".³⁴ För att ytterligare förtydliga vad detta innebär delar Svedjedal in denna strävan i tre underkategorier:

1.) Samhället i litteraturen

Fokus ligger på hur skönlitteraturen skildrar samhället, bl.a. hur den avbildar en igenkännlig verklighet och hur den skapar bilden av ett samhälle. I vidare mening rör man sig här runt frågor om realismproblem, om speglingsteorier och om litteraturen som skapare av samhällliga identiteter. Den gemensamma grunden är intresset för bilden av samhället i skönlitteraturen. Svedjedal menar att tanken att litteraturen avbildar och fångar en historisk verklighet är vanlig inom litteratursociologin och

---

²⁸ Svedjedal, se Furuland 1991, s 264

²⁹ Svedjedal 1996, s 7

³⁰ jfr Furuland 1995, s 195f

³¹ Svedjedal 1996, s 4

³² ibid

³³ ibid, s 7

³⁴ ibid

många litteratursociologiska undersökningar utgår ofta från någon form av speglingsteori.

2.) Litteraturen i samhället

Här ligger tyngdvikten på hur skönlitteraturen fungerar som opinionsbildare, politisk kraft och förmedlare av idéer. Speciellt intressant är litterära kampanjer i sociala frågor samt deras genomslag hos olika grupper. Studier av den här arten koncentrerar sig ofta på berättartekniska analyser, d.v.s. hur författaren bär sig åt för att övertyga och föra fram sin ståndpunkt. De kombineras ofta med studier av mottagandet i olika grupper.

3.) Litteratursamhället

Litteratursamhället inriktar sig på vilka villkor som gäller för produktion, distribution och konsumtion av litteratur. Hit hör även studier om läsning och läsande.

Enligt Svedjedal är det litteratursociologiska perspektivet en människosyn ”...tillämpad på litteraturen och den litterära processen: tanken att människan måste förstås som samhällsvarelse. Att anlägga det perspektivet, och att göra det med respekt för andra synsätt, är den litteratursociologiskt intresserade forskarens utgångspunkt”.³⁵ Utifrån detta perspektiv menar Svedjedal att det existerar fem olika grundantaganden. Dessa är enligt Svedjedal de föreställningar och metodiska utgångspunkter som tillsammans skapar det litteratursociologiska synsättet. De utgör på så vis de metodiska utgångspunkter den litteratursociologiske forskaren har att arbeta med. Dessa grundantaganden kan kombineras på olika vis, alla är inte heller alltid nödvändiga utan vissa kan ibland utelämnas.

Dessa fem grundantaganden är:

1.) Materialism

Materialism söker efter yttre förklaringar till diktverk, kan exempelvis vara den dåvarande samhällssituationen, författarens levnadsvillkor eller bokmarknadens förhållanden.

2.) Grupperspektiv

Grupperspektiv medför ofta användning av kvantitativa metoder, exempelvis i läsarundersökningar samt statistik över bokutgivning. Man strävar efter att hitta större mönster på alla nivåer, spåra gruppvisa likheter i beteenden, litterära strukturer och motiv m.m.

3.) Sociopoetik

Här samlas en rad föreställningar angående litteraturens förhållande till samhället. Ett exempel är den s.k. speglingsteorin, föreställningen om att litteraturen på olika sätt reflekterar samhället. Här ingår även undersökningar om och för vilka syften litteraturen skrivs, målgrupp, marknad o.s.v.

---

³⁵ ibid, s 14

4.) Brett litteraturbegrepp

Som diskuterats tidigare så är litteratursociologin enligt Svedjedal inklusiv och strävar därmed efter att omfatta hela skönlitteraturen samt alla skönlitterära fenomen. Som inklusiv skiljer den sig därmed från traditionell litteraturforskning som endast behandlar kvalitetslitteratur. Kvalitetslitteratur behandlas även här och bidrar på så sätt till att ytterligare förstärka det breda litteraturbegreppet.

5.) Värderingsdistans

Här studeras litterärt värde, främst i avseendet att analysera litteraturens funktioner och värderingarnas förändringar. Studier kan exempelvis riktas mot själva termen litteratur, litteraturkritikens historia samt mot enskilda författarskap.

Jag har i de ovanstående resonemangen försökt att redogöra för och diskutera de litteratursociologiska angreppssätt som är aktuella för den här uppsatsen med avseende på uppsatsens undersökning och frågeställningar. Jag har utgått från två forskare vars syn på forskningsinriktningen jag anser täcker in de angreppssätt som är aktuella i sammanhanget. Det kan inte sägas att jag i min undersökning till hundra procent utnyttjar dessa två forskares teorier i sin helhet, det är inte heller min avsikt, däremot är de angreppssätt jag rör mig med under arbetets gång hämtade från de ovanstående resonemangen. Det är delar av dessa teoretiska sammanhang och utgångspunkter, så som de presenteras av de två forskarna, som utgör grunden för min undersöknings teoribildning.

Alltså, några av de viktigaste utgångspunkterna, teoretiskt sett, för detta arbete ligger i angreppssättet att analysen av diktverken ska göras med hänsyn till hur samhällsstrukturerna framträder, vilket leder in på den ideologikritiska synen och speglingsteorier där man undersöker på vilket sätt litteraturen speglar samhället. Utgångspunkten är att litteraturen är en realistisk spegling av verkligheten.

Eftersom min undersökning i första hand intresserar sig för kritiken och recensionerna kommer jag här nedan att presentera ett resonemang om litteraturkritiken som tidsspegel.

1.3.3 Litteraturkritiken som tidsspegel

Tomas Forser ger i sin bok *Kritik av kritiken* (2002) en definition av vad han anser att en recension är. ”En text om en annan text inskriven i massmediernas dramaturgiska krav och järnhårda lönelag. Stark eller svag är en sådan text alltid villkorad både av genrehistoriens formspråk och av journalistikens nu. Den handlar *om* en annan text. Men den *handlar* också själv och berättar då sin egen historia.”³⁶ Detta synsätt som Forser representerar är även det vilket jag ansluter mig till och försöker applicera på denna uppsats. Rättare sagt, vilket framgår av det nedanstående resonemanget, är detta synsätt på kritiken i själva verket en av dess utgångspunkter.

Utifrån det ovanstående citatet kommer man in på tanken om litteraturkritiken/recensionen som en skildrare av sin tid, en typ av tidsspegel. En

---

³⁶ Forser 2002, s 20

recensent skriver oftast utifrån de förutsättningar som finns i dennes samtid, han/hon kan vara inspirerad av kritiker/strömningar från tidigare perioder, men alla är dock ändå på något sätt färgade av sin samtid, oavsett om man vill eller ej.

Med detta i åtanke blir nästa steg att man förstår att litteraturkritikens/recensionens existens innehar ett värde för den humanistiske forskaren, eller den som söker information om företeelser i svunna tider. Såväl för litteraturforskaren och sociologen som för historikern. Vad för kunskap och information som man kan få ifrån litteraturkritiken/recensionen exempelvis i ett historiskt och sociologiskt avseende, beror naturligtvis på vad för typ av bok som är recenserad och vad det är man vill undersöka. Mest tacksamt måste det vara att undersöka recensioner av böcker som på något sätt har att göra med samtida händelser. Gäller det inte en litteraturvetenskaplig forskningsinsats där man beroende på vad man undersöker även kan ha nytta av recensioner av böcker som inte har att göra med samtida händelser, t.ex. kan man undersöka hur litteraturkritiken såg ut under ett speciellt år med avseende på hur ett enskilt författarskap har framställts av kritikerna, kan det vara svårt för exempelvis historikern att få ut något av just en sådan undersökning. Speciellt om böckerna råkar vara barnböcker som t.ex. handlar om en liten rödhårig flicka som bor tillsammans med en häst och en apa. Beroende på vad för typ av bok som blir recenserad, och då kritiken därmed finns tillgänglig för kommande generationer, kan forskaren alltså genom litteraturkritiken få en inblick i tidigare perioders tänkande i vissa frågor.

Alltså, litteraturkritik är inte bara till fördel för läsare i dess samtid utan kan också med tiden förvandlas till ett värdefullt dokument om hur man under en viss tid kunde uppfatta en viss roman och därmed också olika företeelser i samhället beroende på böckerna som blir recenserade och deras ämne. ”Recensionen är mestadels den enda skriftliga källan som berättar om hur en läsare har försökt förstå, tillägna sig och kritiskt värdera ett diktverk.”³⁷ Litteraturkritiken kan alltså på detta vis förvandlas till ett verktyg som exempelvis blir av intresse när det gäller undersökningar som ägnar sig åt förhållandet mellan litteratur och samhälle.

I den här uppsatsen genomför jag en litteratursociologisk receptionsstudie. Uppsatsens syfte och frågeställningar är beroende av recensionsmaterial från en tidigare period för att kunna genomföras. De båda böckerna i undersökningen är båda två samtidsrelaterade, vilket medför att man utifrån undersökningens resultat bör kunna dra paralleller till flera vetenskapliga fält.

Till sist vill jag i anslutning till det ovanstående resonemanget poängtera att jag inte menar att man ska ta en kritikers åsikt i en recension som ett faktum på hur något förhöll sig under en viss tid utan istället bara se det som ett möjligt synsätt på hur någon från en viss tid, med allt vad det innebär, har uppfattat exempelvis en roman.

1.4 Metod och material

Jag kommer först i det här kapitlet att ge en presentation av metoden i vilken jag ger en beskrivning av min analysmetod samt om hur och varför den aktuella metoden valdes. Därefter tar jag upp metoden för hur det viktigaste materialet för uppsatsen valdes och

---

³⁷ ibid, s 9

sammanställdes, d.v.s. jag redogör för hur urvalet av dagstidningar och recensioner gick till.

1.4.1 Metod

I min uppsats jobbar jag med texter som främsta material. Min metodiska inriktning blir därför textanalytisk. Utgångspunkten för textanalys är att texterna är samhällsvetenskapligt intressanta. Texter blir samhällsvetenskapligt intressanta när de används för "...att komma åt relationer mellan individer eller grupper som ligger utanför texterna".³⁸

Språk och därmed texter har enligt Bergström och Boréus i *Textens mening och makt: metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys* (2000), två huvudfunktioner. För det första uttrycker språket tankar och idéer. Författaren använder språket som en reflektion, för att uttrycka sin syn på den omgivande verkligheten eller på sina inre upplevelser, vilket framkommer i den aktuella texten. Denna aspekt av texter kallar Bergström och Boréus för innebördsaspekten.³⁹ För det andra använder man språket i sociala relationer med andra, exempelvis när man frågar om något, uttrycker en åsikt eller bara hälsar. Språket används alltså även för handling. Motsvarigheten i texten är den interpersonella aspekten av texter.⁴⁰

Vidare skriver Bergström och Boréus om att texter förekommer i sammanhang, en kontext, men också i samband med det som kallas diskurs. Med text menas en skriftlig produkt som hålls ihop av ett visst ämne, en röd tråd, som även förmedlar ett budskap som kan förstås av en läsare med de nödvändiga språkkunskaperna. Diskurs innebär textens språkliga sammanhang. Diskursen ingår i en kontext. Kontexten är det vidare sammanhang som texten återfinns i.⁴¹

Inom det textanalytiska angreppssättet finns det flera olika textanalytiska inriktningar. Bergström och Boréus tar i sin bok upp fem olika inriktningar:

1.) Innehållsanalys

Innehållsanalysen är den enda tydligt kvantitativa inriktningen. Den kan användas av både humanister och samhällsvetare. Med hjälp av inriktningen kan man göra kvantifierande jämförelser av exempelvis förekomsten av enskilda element i texter. Exempelvis studier där förändringar i förekomsten av vissa politiska termer betraktas som tecken på en ideologisk förändring i samhället. Innehållsanalysen är i första hand inriktad på den interpersonella aspekten av texter.

2.) Argumentationsanalys

Argumentationsanalysen är inriktad på argumentationens struktur. Inriktningen finns i flera varianter och återfinns både inom humanistiska som samhällsvetenskapliga

---

³⁸ Bergström & Boréus 2000, s 15

³⁹ ibid, s 16

⁴⁰ ibid

⁴¹ ibid, s 16ff

discipliner. Det som analyseras är den explicita argumentationen. Argumentationsanalysen är i första hand inriktad på textens innebördsaspekt.

3.) Idé- och ideologianalys

Idé- och ideologianalysen är vanlig inom t.ex. statsvetenskap, sociologi och historia. Problemformuleringarna inom inriktningen varierar; man kan exempelvis undersöka förekomsten av en viss idé eller ideologi i en text, utredning eller samhällsdebatt. Ideologikritik ryms också inom denna inriktning. Idé- och ideologianalysen fokuserar på innebördsaspekten av en text.

4.) Lingvistisk textanalys

Här ingår två slags analyser med rötter i lingvistik. Analys av metaforer och den kritiska lingvistikens metod att analysera texters syntax (meningsbyggnad) samt ordval i texter. Båda kan användas för att komma åt mindre uttalade ideologiska budskap i texter. Den kritiska lingvistikens metod är en form av diskursanalys.

5.) Diskursanalys

Fokus på diskursanalysen kan variera kraftigt. Den är vanlig bland flera språk- och samhällsvetenskaper. Diskursanalyser studerar makt och maktordningar. Man undersöker exempelvis hur olika föreställningar i en diskurs skapas samt vilka ramar diskursen sätter för vad som kan sägas. Diskursanalysen är inriktad mot textens innebördsaspekt.

Efter att ha undersökt de ovanstående fem textanalytiska inriktningarna närmare har jag valt att använda mig av den idé- och ideologianalytiska inriktningen, vilken jag anser framstår som den mest lämpliga i sammanhanget. Anledningen härtill är att "...idé- och ideologianalys används när ideologiska aspekter av debatter eller andra textsammanhang undersöks".⁴² Någon given utvecklad mall för tillvägagångssättet när det gäller idé- och ideologianalys existerar inte. Detta ger den enskilde forskaren stor frihet att utveckla egna analysinstrument utifrån det övergripande syftet, forskningsfrågan avgör alltså vilket verktyg som är lämpligt.⁴³

Alltså, syftet med min textanalytiska undersökning motsvaras till störst del av den idé- och ideologianalytiska inriktningen inom textanalys.

1.4.2 Urval av dagstidningar och recensioner

P.g.a. att både *Bödeln* och *Dvärgen* gavs ut för så länge sedan, 1933 respektive 1944, var det inte alldeles lätt att hitta de ursprungliga recensionerna av böckerna. *Artikelsök* var t.ex. oanvändbart eftersom det inte sträcker sig så långt tillbaka. Inte heller *Svenska tidningsartiklars recensionsförteckning* gav något resultat eftersom den börjar först 1953. Vad som återstod nu var att börja söka i diverse tidningsarkiv för att nå resultat. Det arbetet hade blivit mycket tidsödande och turligt nog upptäckte jag vid den här tidpunkten att detta arbete redan hade genomförts tidigare.

---

⁴² ibid, s 175

⁴³ ibid, s 176

I samband med Rolf Yrlids arbete med sin lic. avhandling i litteraturhistoria, *Litteraturrecensionens anatomi: dagskritikens utformning och dagskritikernas värdekriterier vid bedömningen av Pär Lagerkvist* (1973), sammanställde han en recensionsbibliografi över Lagerkvists verk, *Pär Lagerkvists kritiker: en recensionsbibliografi* (1970). Det är med hjälp av denna som jag har hittat de recensioner som är aktuella för mitt arbete. Jag kommer här att redogöra för hur Yrlid gjorde sin urvalsprocess för att på så sätt visa att det är ett representativt och objektiva urval och inte resultatet av någon form av subjektivism.

Yrlids bibliografi upptar recensioner i stockholmspressen och fem större landsortstidningar av förstautgåvor av Pär Lagerkvists verk fr.o.m. debuten med prosaboken *Människor*, 1912 t.o.m. *Mariamne*, 1967. Med stockholmspressen avses dagstidningar av rikstidningskaraktär, vilka är tryckta och utgivna i Stockholm. Till de fem landsortstidningarna räknas, *Arbetet*, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts- Tidning*, *Göteborgs- Posten*, *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* och *Upsala Nya Tidning*. Vid sammanställandet av denna förteckning använde sig Yrlid av följande arkiv: Bonniers förlagsarkiv, vilket innehåller recensioner av på Bonniers förlag utgivna böcker, Bibliotekskonsulenternas klipparkiv, vilket innehåller recensioner fr.o.m. 1913, *Dagens Nyheter/Expressens* klipparkiv, vilket innehåller recensioner fr.o.m. 1913, *Svenska Dagbladets* arkiv, vilket innehåller recensionsförteckningar fr.o.m. 1920, *Göteborgs Handels- och Sjöfarts- Tidnings* klipparkiv, vilket innehåller recensioner fr.o.m. 1924, *Social- Demokratens* klipparkiv, vilket innehåller recensioner fr.o.m. 1927 och *Stockholms- Tidningen/Aftonbladets* klipparkiv, vilket innehåller recensioner fr.o.m. 1947.

Nedan följer ett utdrag ur Yrlids recensionsbibliografi avseende de verk som behandlas i denna uppsats. Förteckningen är kronologisk, först och främst med avseende på det recenserade verkets utgivning och därefter med avseende på recensionsdatum. Efter varje boktitel har en utgivningsvecka angivits efter *Svensk bokhandelstidnings* veckoförteckning över nyutkommen litteratur. För varje recension anges även publiceringsdatum, tidning, placering i tidningen, rubrik, signatur och/eller recensentens namn.

Bödeln [2-9 november 1933]

7/11-1933	ST s 11 sp 1 /Din broders blod ropar/Gvs. [Herbert Grevenius]
10/11-1933	GHT s 3 sp 1-5 /Pär Lagerkvists nya bok/B.B-m [Birger Baeckström]
12/11-1933	NDA (bil) s 2 sp 2 /Pär Lagerkvist: Bödeln/Carl Björkman
12/11-1933	SvD s 8 sp 2-3 /Pär Lagerkvists nya bok/G.A. [Gösta Attorps]
14/11-1933	DN s 5 sp 1-4 /Mänsklighetens bödel/O.H-g. [Olle Holmberg]
16/11-1933	Ny Dag s 4 sp 2 /Pär Lagerkvist om bödelsvälde och rashat/Hjorvard [Gustav Johansson]
22/11-1933	GP s 2 sp 4-6 /Den evige terroristen/Elis Andersson
25/11-1933	UNT s 9 sp 5-6 /Pär Lagerkvists nya bok/N.Å. [Nils Ålenius]
27/11-1933	SDS s 10 sp 1-3 /Människan och det evigt onda/Stig Ahlgren
30/11-1933	AB s 5 sp 1-2 /Bödeln- Pär Lagerkvists poetiska vision/John Landquist
2/12-1933	Arbt s 11 sp 1-5 /Bödeln/A.B-nd. [Allan Bergstrand]
2/12-1933	FD (bil) s 2 sp 3-6 /Bödeln. En tidsdikt av Pär Lagerkvist/T.N. [Ture Nerman]
11/12-1933	Soc D s 6 sp 4-7 + s 7 sp 1 /Bödeln. Pär Lagerkvists nya bok/Erik

Blomberg

Dvärgen [2-11 november 1944]

- 14/11-1944 DN s 6 sp 1-4 /Människan och dvärgen/Ingemar Wizelius
14/11-1944 Ny Dag s 4 sp 5-6 /Det ondas problem/N.Å. [Per-Olov Zennström]
14/11-1944 ST s 7 sp 1-3 /Den onda dvärgen/Anders Österling
18/11-1944 SvD (bil) s 1 sp 5-7 + s 2 sp 1-3 /Om ondskans väsen/S.S-r. [Sten Selander]
21/11-1944 AT s 5 sp 1-3 /Narr på allvar/Stig Ahlgren
21/11-1944 Expr s 8 sp 1-3 /Dr Jekyll och Mr Hyde/Ivar Harrie
23/11-1944 AB s 14 sp 3-4 /Den elaka dvärgen/J.L. [John Landquist]
28/11-1944 MT s 4 sp 4-6 /Den onda dvärgen/Ivan Pauli
28/11-1944 SvM s 4 sp 1-4 /Dvärgen utan själ/G. [Gustaf Fredén]
30/11-1944 SDS s 4 sp 3-7 /Bödel och frälsare/Jöran Mjöberg
1/12-1944 GHT s 3 sp 1-3 /Dvärgen/B.B-m. [Birger Baeckström]
2/12-1944 UNT s 9 sp 3-4 /Den evige Caliban/E.E-k. [Elof Ehnmark]

Jag vill påpeka att samtliga tidningar som ingår i Yrlands recensionsbibliografi inte är medtagna här. Detta beror helt enkelt på att samtliga tidningar inte recenserade just de verk som denna uppsats behandlar. Inte heller är alla, men dock flertalet, recensionerna av de båda böckerna tagna ur samma tidningar, vilket i sin tur beror på att tidningarna inte alltid recenserar samtliga nyutkomna böcker.

Allt detta medförde att jag slutligen fick fram följande lista över dagstidningar att inkludera i undersökningen:

Stockholmspressen/Rikstidningar

AB=Aftonbladet	Ny Dag
AT=Aftontidningen	NDA=Nya Dagligt Allehanda
DN=Dagens Nyheter	Soc D=Social Demokraten
Expr=Expressen	ST=Stockholms Tidningen
FD=Folkets Dagblad	SvD=Svenska Dagbladet
MT=Morgon Tidningen	SvM=Svenska Morgonbladet

Landsortstidningar

Arbt=Arbetet	SDS=Sydsvenska Dagbladet Snällposten
GHT=Göteborgs- Handels och Sjöfarts- Tidning	UNT=Uppsala Nya Tidning
GP=Göteborgs Posten	

Fortsättningsvis kommer jag endast att använda mig av dessa förkortningar när jag refererar till någon av de ovanstående tidningarna.

1.5 Tidigare forskning

Forskningen kring Pär Lagerkvist och dennes författarskap är omfattande och jag har inte någon avsikt att ge en heltäckande bild över den. Istället ska jag helt kort redogöra

för några verk som jag i min uppsats har haft användning av. Först och främst vill jag säga att så vitt jag vet finns det ingen direkt liknande undersökning som den jag har för avsikt att genomföra här.

Den undersökning som verkar ha den största likheten med min är Yrlids Lic. avhandling i litteraturhistoria, *Litteraturrecensionens anatomi: dagskritikens utformning och dagskritikernas värdekriterier vid bedömningen av Pär Lagerkvist* (1973). Yrlid försöker här precis som titeln antyder utröna speciella bedömningssätt och värderingar i kritiken av Lagerkvist. Detta görs genom att undersöka de samtida recensionerna av samtliga verk av Lagerkvist. Likheten med min undersökning ligger i att det handlar om kritiken medan syftet med undersökningarna är helt annorlunda. Jag har dock haft stor användning av verket, delvis eftersom jag med hjälp av den recensjonsbibliografi Yrlid sammanställde i relation till projektet, *Pär Lagerkvists kritiker: en recensjonsbibliografi* (1970), kunde hitta recensionerna jag har i mitt material. Mjöbergs bok *Dikt och diktatur* (1944), har jag haft stor användning av när det gäller diskussionen och förståelsen av den motståndslitteratur som skrevs i Sverige under 1930- och 1940-talet.

Under arbetets gång har jag även haft behov av ett grundläggande verk om Pär Lagerkvist själv och hans författarskap. Detta har jag haft i form av Schöiers bok *Pär Lagerkvist: en biografi* (1987) vari jag även haft speciell glädje av forskningen kring de olika verken, i det här fallet *Bödeln* och *Dvärgen*. Det verk som jag har haft störst användning av när det gäller analysen och förståelsen av *Bödeln* och *Dvärgen* är dock Karahkas uppsats "Bödeln och Dvärgen" (1988).

Det ska sägas att de ovan nämnda skrifterna inte utgör allt jag använt mig av utan endast representerar det jag anser vara av extra stort värde när det gäller min undersökning och som på ett eller annat sätt kan sägas ha forskat inom det område i Lagerkvist-forskningen som är det samma som det vilket jag anser mig röra mig i.

2. Dagspressen, kritiken och samtiden

2.1 Dagstidningarnas ideologiska hållning under 1933 och 1944

Man kan av tradition säga att svenska dagstidningar företräder skilda ideologiska hållningar, men när man pratar om ideologi i samband med dagstidningar så handlar det inte om att utreda tidningens "egentliga" uppfattning; man är istället hänvisad till de uppgifter som finns om vilken ideologisk hållning en tidning i olika källor har uppgivit sig ha. Möjligen skulle man kunna göra en mera djuplodande undersökning av frågan, men i det här sammanhanget anser jag att det skulle bli alldeles för omfattande och utmynna i en uppsats i sig. Med detta i åtanke har jag därför valt att utgå ifrån de uppgifter jag har hittat om tidningarnas ideologiska hållning.

Att en tidning har en ideologisk hållning innebär inte automatiskt att den stödjer ett parti (och/eller en politisk rörelse), men möjligheten finns där. En tidning kan ansluta sig till och stödja politiska partiers strävanden. En tidning kan exempelvis ha en socialistisk hållning eller grundläggande värdering, men utifrån detta är det inte säkert att den därför i alla lägen stöder ett parti som kallar sig socialistiskt. I den här uppsatsen kommer jag att använda begreppet ideologisk hållning i betydelsen att politiskt sträva i en viss riktning.

På Kungliga Bibliotekets tidningsenhet pågår ett projekt under namnet *Nya Lundstedt-dagstidningar*, som har till uppgift att bibliografera svenska dagstidningar utgivna under 1900-talet. Man har i anslutning till projektet en webbsida varpå allmänheten kan gå in och söka information.⁴⁴ Bl.a. finns där uppgifter om redaktör och ansvarig utgivare för dagstidningarna samt en förteckning över tidningarnas politiska tendens under olika år. (Begreppet politisk tendens motsvarar det jag i denna uppsats refererar till som ideologisk hållning.) Härigenom fick jag fram merparten av den information jag behövde. Projektet *Nya Lundstedt-dagstidningar* är dock ännu inte avslutat (24/9-03) så det saknas fortfarande en del uppgifter. Då jag inte kunde finna all den information jag sökte på hemsidan fick jag gå till ursprungskällan för att fylla luckorna. Ursprungskällan är i det här fallet *Svensk annonstaxa* som fr.o.m. 1914 innehåller en särskild kolumn för politisk tendens. Det är dock inte säkert att alla tidningar meddelat *Svensk annonstaxa* denna uppgift. Detta gjorde i alla fall att jag kunde fylla i några av luckorna, dock inte alla. Kvar att hitta var uppgifterna för tidningarna GHT och UNT från 1944. 1944 kom nämligen inte *Svensk annonstaxa* ut, däremot fanns det i utgåvorna från 1943 och 1945 överensstämmande uppgifter för de aktuella tidningarna. Jag har därför valt att betrakta den ideologiska hållningen från 1944 som samma som den tidningarna hade under 1943 och 1945 då det sannolikt är fallet.

Nedan följer en sammanställning avseende den ideologiska hållningen för år 1933 respektive 1944 hos de dagstidningar som behandlas i denna uppsats. För vissa tidningar redovisas inte den ideologiska hållningen för båda åren. Om så är fallet beror det på att tidningen inte recenserade båda böckerna och är därmed för den här undersökningen bara intressant under ett årtal.

---

⁴⁴ Kungliga Biblioteket, (2003)

Tidning	1933	1944
AB	Liberal	Oberoende
AT	-	Socialdemokratisk
Arbt	Socialdemokratisk	-
DN	Liberal	Liberal
Expr	-	Liberal
FD	Kommunistisk	-
GHT	Liberal	Liberal
GP	Liberal	-
MT	-	Socialdemokratisk
Ny Dag	Kommunistisk	Kommunistisk
NDA	Moderat	-
Soc D	Socialdemokratisk	-
ST	Liberal	Liberal
SvD	Moderat	Moderat
SvM	-	Folkpartistisk
SDS	Moderat	Moderat
UNT	Liberal	Liberal

Som tidigare framgått kommer jag i uppsatsen att försöka svara på frågan om man kan urskilja någon skillnad i kritiken beroende på tidningarnas ideologiska hållning. För att underlätta denna process har jag valt att dela upp tidningarnas ideologiska hållning i två block, ett vänster- och ett högerblock. Jag vill i samband med den här uppdelningen ta upp ett problem som blockindelningen för med sig. Jag har valt att dela in liberal i högerblocket trots att det liberala partiet i Sverige länge betraktades som ett vänsterparti, ”den borgerliga vänstern”. Jag vill dock påpeka att jag trots indelningen av liberal i högerblocket inte ämnar bortse från möjligheten att den liberala pressen kan vara starkt antinazistisk och då kanske ha litteraturkritiker som också visar den hållningen.

Under 1933 finns det bland tidningarna i min undersökning följande ideologiska hållningar: kommunistisk, socialdemokratisk, liberal och moderat. Till vänsterblocket räknar jag kommunistisk och socialdemokratisk, övriga faller inom ramen för högerblocket. Under 1944 är de ideologiska hållningarna i mitt material kommunistisk, socialdemokratisk, oberoende, folkpartistisk, liberal och moderat. Till vänsterblocket hör kommunistisk och socialdemokratisk, övriga går under högerblocks-beteckningen förutom oberoende som hamnar utanför denna indelning.

1933		1944	
Vänster	Höger	Vänster	Höger
Arbt	AB	AT	DN
FD	DN	MT	Expr
Ny Dag	GHT	Ny Dag	GHT
Soc D	GP		ST
	NDA		SvD
	ST		SvM
	SvD		SDS
	SDS		UNT
	UNT		

2.2 Litteraturkritik

Det här kapitlet är ämnat att ge en överblick över litteraturkritiken sedd utifrån ett antal delområden. Först och främst kommer jag att ge en kort introduktion till vad litteraturkritik kan sägas vara, därefter följer ett avsnitt om litteraturkritikens uppgifter och till sist har jag valt att ta med ett avsnitt om litteraturkritiken i Sverige under 1930- och 1940-talet.

2.2.1 En kort introduktion

I litterära sammanhang talar man ibland om vanliga läsare och litterära experter, något som är tydligt i det här sammanhanget är att det förekommer flera olika typer av litterära experter.⁴⁵ Hansson tar i sin bok *Litteraturen och mottagarna* (1975) upp tre olika typer av experter: diktaren själv, litteraturforskaren och litteraturkritikern.⁴⁶ Till skillnad från diktaren själv och litteraturforskaren, vars uppgift och auktoritet är lätt att se, ”...uppgiften är att reda ut faktiska förhållanden och därigenom ge oss kunskaper om nuet och det förgångna; auktoriteten beror av att experten har tillgång till fakta och omsorgsfullt dokumenterar sina uttalanden och slutsatser med forskningsresultat”,⁴⁷ framstår litteraturkritikerns uppgift och auktoritet inte lika entydigt. Jag återkommer till litteraturkritikerns uppgifter nedan.

Verksamhetsområdet för en litteraturkritiker är främst i dagstidningar och litterära tidskrifter. I recensioner i dagstidningar och tidskrifter presenterar och analyserar litteraturkritikern nyutkommen litteratur. Det förekommer även analyser och essäer av både nyutkommen och äldre litteratur.

För att på ett grundläggande och enkelt sätt ge en beskrivning av litteraturkritiken kan man säga följande. Litteraturkritiken kan sägas vara ett förmedlingsled mellan författaren och dennes tilltänkta läsare.⁴⁸ Recensenten är den som först möter den nya litteraturen och fungerar därmed genom sina recensioner i dagstidningarna som en förbindelse till författarens publik. Genom recensionerna kan de presumtiva läsarna få ett omdöme av boken redan innan de själva läser den och redan då avgöra om den aktuella boken är värd att läsa.

2.2.2 Litteraturkritikens uppgifter

I enlighet med vad som tidigare nämnts är inte litteraturkritikens uppgifter något som är etablerat och självklart. Istället är frågan livligt omdiskuterad, vilket har bidragit till synsättet att litteraturkritiken inte har en utan flera olika uppgifter. Hansson menar i sin bok *Litteraturen och mottagarna* (1975) att dessa olika uppgifter lätt kan komma i konflikt med varandra om en kritiker försöker uppfylla dem samtidigt i en och samma litteraturkritiska framställning.⁴⁹

Enligt Hansson är den första av litteraturkritikens uppgifter att som expert eller som tongivande läsare rikta sig till författaren av boken och ge denne en uppfattning om hur

---

⁴⁵ Hansson 1975, s 102

⁴⁶ ibid

⁴⁷ ibid

⁴⁸ ibid, s 13

⁴⁹ ibid

verket bedöms ute i den litterära miljön. En andra uppgift ser Hansson när kritikern med i stort sett samma avsikt vänder sig till förlaget som har gett ut den aktuella boken. Dessa två uppgifter ska inte ses som avgörande för ett verks eller författares framgång eftersom både författare och förlag efterhand får tillgång till mera konkret information om läsarnas mottagande av boken, bl.a. i form av försäljningsstatistik, behov av nytryck o.s.v. Men man ska dock inte glömma bort att kritikernas recensioner ändå har en viss inverkan, inte minst för att de kommer först, men även också för att de oftast är välskrivna och på så sätt utgör en slags grundsyn med vars hjälp läsekretsen tar till sig ett verk eller författarskap.

Som en tredje uppgift nämner Hansson litteraturkritikernas skyldighet att informera läsekretsen om nyheter och händelser på det litterära fältet. Hansson ser detta som en journalistisk uppgift, en områdesrelaterad nyhetsbevakning. Som en fjärde uppgift ser Hansson det att undervisa. Med detta menar han att lära ut konsten att läsa, att väcka debatt och utveckla läsares förmågor att ifrågasätta och kritisera vad de läser. Till skillnad mot vetenskapen som i stort sett skall vara värderingsfri i sina analyser brukar det vara kritikens uppgift att föra fram argumenteringen till en värdering. Hansson menar därmed att man kan se det faktum att litteraturkritiken värderar litterära verk eller styr analysen till den grad att en värdering blir följd som ett av dess särdrag.⁵⁰ Litteraturkritikern ger inte kontrollerade kunskaper om författarens influenser o.s.v., vilket vanligtvis är fallet när det gäller litteraturforskaren, istället ger denne personliga analyser, tolkningar och värderingar av en bok eller ett författarskap.⁵¹

Hansson ger i sin bok *Litteraturen och mottagarna* (1975) en uppställning över skillnader mellan en litteraturkritikers analys och en forskares utifrån rubrikerna målsättning, dokumentering och språklig utformning.

Målsättning

Forskarens analys är inriktad på information och fakta om författarens utgångspunkter och situation samt mera allmänt omkring verket. Litteraturkritikerns analys å andra sidan är inriktad på diktverket självt.

Dokumentering

Forskaren dokumenterar sin analys genom forskningsresultat, exempelvis idéhistoriska, biografiska, komparativa m.fl. samt med källmaterial. Litteraturkritikern utgår liksom tidigare från texten och dokumenterar analysen med vad som faktiskt står i texten.

Språklig utformning

Forskaren kan exempelvis skriva att den första strofen uppfattas av tre fjärdedelar av läsarna såsom tragisk medan litteraturkritikern skriver att den första strofen är tragisk.

---

⁵⁰ ibid, s 14

⁵¹ ibid

2.2.3 Litteraturkritiken i Sverige under 1930- och 1940-talet

1930- och 1940-talets svenska litteraturkritik föregås av den tid som ibland brukar benämnas som den moderna svenska litteraturkritikens fulländning.⁵² Denna period av fulländning sträcker sig från cirka 1907 till 1928 och kännetecknas av stora inflytelserika kritiker. Den främste av dessa var Fredrik Böök, vars recensioner praktiskt taget kunde avgöra huruvida den aktuella boken skulle bli en framgång eller ej. Nästa period i litteraturkritikens utveckling brukar man räkna tar sin början ungefär 1929 och sträcker sig till 1945.⁵³ Det är denna period jag har för avsikt att i korta drag redogöra för här.

Vid 1930-talets början skedde en förändring i kritiken och den blev i större utsträckning än tidigare uttolkande och förklarande. Anledningen till detta var bl.a. det faktum att litteraturen förändrades. Modernismen gjorde sitt intåg och ställde andra krav på kritikerkåren än tidigare. Det avgörande som ägde rum i denna litteraturkritikens utveckling var att den nya unga litteraturen fick sina egna kritiker. Samtidigt skedde en förändring som gav konsekvenser för kritikern och dennes ställning. ”Så länge kritikern kan göra troligt att han är förvaltaren av traditionen, den som en gång för alla vet hur de litterära verken bör se ut därför att han känner lagarna för dem och åtminstone de mönsterbildande verken, har han både måttstocken och auktoriteten given.”⁵⁴ I den nya ordning som kom fick dikten ett större behov av en förklarande kritik och kritiken förlorade då en viktig del av sin makt. Det var inte längre självklart att den erfarne och etablerade kritikern skulle uttala sig om den unge diktaren, ”...ungdomen blir inte bara eftervärld utan också samtid”.⁵⁵

Under 1930- och 1940-talet växte det fram ett nytt spelrum för kritiken. Tidskrifterna kom under den här perioden att spela en stor roll. Några av de främsta tidskrifterna var *Fönstret*, *Ord och Bild* samt *Bonniers Litterära Magasin*. Även om det under den här perioden sker en förändring till förmån för tidskrifterna, som tendentiellt är utmärkande för tiden, är det dock fortfarande dagspressen som innehar den dominerande rollen.⁵⁶ Trots detta kom förändringen av strukturen att sätta sina spår för den fortsatta utvecklingen.

Några av de mest tongivande kritikerna under perioden kan sägas vara Sven Stolpe, Olle Holmberg, Carl Björkman, Herbert Grevenius, Ivar Harrie, Elis Andersson, John Landquist, Margit Abenius och Erik Blomberg.

2.3 Allmänhistorisk bakgrund

Jag har här valt att ta med ett kapitel om den historiska utvecklingen i Europa under 1930-talet, vari jag kortfattat redogör för tiden och strömningar i den. Jag inriktar mig främst på nazismen och fascismen samt vägen mot ett nytt världskrig. Kapitlet innehåller grundläggande information och är inte avsett att ge någon heltäckande bild utan ska endast ses som ett försök att återspegla de händelser i samtiden som hade betydelse för Lagerkvists samtida litterära produktion.

---

⁵² Rydén 1987, s 461

⁵³ ibid, s 472

⁵⁴ ibid, s 474

⁵⁵ ibid

⁵⁶ ibid, s 475

2.3.1 Utvecklingen i Europa under 1930-talet

Efter första världskriget kom styret i flera av Europas stater att bli totalitärt. Jag kommer här främst att titta närmare på två länder, Italien och Tyskland.

I Italien medförde krigets slut en politisk instabilitet i landet. I och med införandet av ett proportionellt valsysteem växte den kommunistiska vänsterns inflytande och då de vägrade samarbeta med borgerliga regeringar blev styret svagt och reformer kunde inte genomföras.⁵⁷ Till följd av detta kunde det nationalistiska partiet, fascisterna, under sin ledare Mussolini växa. Fascisternas politik gick ut på strikt disciplin och hyllande av nationella värden, något som i dessa oroliga tider tilltalade en allt större del av befolkningen. Partiet var militärt organiserat och användande av våld var vanligt i aktioner mot andra partier.⁵⁸

1922 arrangerade fascisterna ett omfattande demonstrationståg, vilket gick till Rom. Tåget blev en framgång då fler och fler människor anslöt sig till demonstranterna. När den dåvarande kungen, Viktor Emanuel III, möttes av folkmassan beslutade han sig för att låta Mussolini bilda regering. Landets övriga partier önskade nu att ordning åter skulle införas i landet. 1925 utnämnde sig Mussolini till diktator och införde en polisstat som förbjöd alla former av demokrati, fria val och organisations- och yttrandefrihet.⁵⁹

Även i Tyskland ledde första världskrigets slut till politiska oroligheter. 1919 blev Tyskland en demokratisk republik (Weimarrepubliken), vilken ersatte det gamla kejsardömet.⁶⁰ Den socialdemokratiska regeringen stötte dock på problem, bl.a. i form av revolutionsförsök från vänsterkrafter. Många små partier gjorde det svårt att ha starka regeringsbildningar. Ur den här bakgrunden växte republikens presidents befogenheter till att tillsammans med regeringen kunna utfärda undantagstillstånd om den allmänna säkerheten var i fara, han kunde även, utan insyn av riksdagen, stifta nya lagar.⁶¹ Weimarrepubliken fick under 1920-talet svårt att betala tillbaka på krigsskulden till segrarmakterna från första världskriget, vilket så småningom resulterade i hyperinflation och stark politisk oro.

Adolf Hitler blev ledare för det Nationalsocialistiska tyska arbetarpartiet 1921. Utrikespolitiskt ville partiet skapa ett Stortyskland; alla förlorade delar under första världskriget skulle åter bli tyska. Antisemitismen var ett starkt inslag i ideologin. Demokrati förkastades och istället såg man en stark ledare.

I Karl-Axel Lindholms artikel ”Verkligheten bakom tidningarnas meddelanden och diktarens vision”, undersöker han hur de svenska tidningarna *Dagens Nyheter* och *Svenska Dagbladet* belyste frågorna om vårens händelser i 1933 års Tyskland. Han tecknar därmed också ner betydande händelser i nazismens framfart som jag i följande stycke har använt mig av.

En viktig punkt i nazismens historia utgör presidentvalet i april 1932, då Hindenburg dock återvaldes, men Hitlers parti gick starkt framåt. Efter Hitlers utnämning till rikskansler den 30 januari 1933 kunde man i *Dagens Nyheter* läsa ”...om nazismens

---

⁵⁷ Elm & Thulin 2000, s 288

⁵⁸ ibid

⁵⁹ ibid

⁶⁰ ibid, s 289

⁶¹ ibid

ideologi, att nationalsocialismens statsrättsliga uppfattning var partidiktatur och att dess regeringsmetoder hyllade linjerna grävsta våld mot oliktankande och även blodigt undertryckande”.⁶² I början av februari 1933 utlystes nyval och efter nazismens totala seger i mars kunde man i *Dagens Nyheter* läsa om ”...metoderna för oppositionens fullständiga nedbrytande: Oppositionen hade förbjudits delta i valkampanjen, regeringspartiet hade tagit hela den statliga propagandaapparaten i bruk och propagandaarbetet hade förts bl.a. med kommunistkräck som medel och även i form av systematiskt förtal av oppositionen”.⁶³ Det var nu nazismens baksidor blev klart synliga. Det totalitära statsskicket utvecklades snabbt i hela sin bredd med bokbål, likriktning av kulturlivet, rasförörljelser, koncentrationsläger och andra frihetsinskränkande våldsåtgärder.

Det var inte bara i Italien och Tyskland som utvecklingen var orolig. 1934 hade det i Frankrike förekommit blodiga kravaller i Paris, vilket ledde till att mobilgardet sköt ner 25 personer. Detta orsakade starka spänningar hos folket. Nästan samtidigt använde sig Österrikes diktator, Dollfuss, av våld för att slå ner socialistiska kravaller i huvudstaden. Den 25 juli blev han mördad av nazisterna som nu stod ännu närmare landsgränsen. I mars 1935 bröt Tyskland mot fredsvillkoren från första världskriget och införde allmän värnplikt i landet.

Det var händelser som dessa som gjorde att ett nytt krig verkade kunna bli verklighet. Diktaturstaternas uttryckta expansionsbegär förverkligades då Mussolini inledde sin erövring av Abessinien i oktober 1935. Kort därefter, i mars 1936, lät Hitler sitt riksvärn gå in i den demilitariserade Rhenzonen. Senare samma år utbröt den fascistiska revolutionen i Spanien som kom att vara i tre år. Det spanska inbördeskriget brukar omnämnas som andra världskrigets förspel och under dess skeende annekterade Tyskland Österrike, Sudetområdet och Tjeckoslovakien. Italien ockuperade även Albanien under perioden och utgångsställningarna inför andra världskriget var därmed intagna.

De svenska författarna kunde inte undgå att märka vad som höll på att hända i Europa. En som tidigt uppmärksammade händelserna och konfronterades med dem var Pär Lagerkvist. Ingrid Schöier tar i sin bok *Pär Lagerkvist* (1987) upp en resa som Pär Lagerkvist företog sig under första halvan av 1933. Resan gick till Grekland, Palestina och Egypten. Redan på ditvägen konfronterades Pär Lagerkvist med vad som var på gång i Europa. ”Med på båten till Alexandria befann sig kronprins Umberto-han var fascist och åtföljdes av fascistiska dignitärer i stort antal, föga tilltalande medpassagerare för Lagerkvist.”⁶⁴ Hemresan gick med tåg genom Italien och Tyskland där han återigen konfronterades med den framväxande fascismen och nazismen. ”Han anlände till Berlin bara någon vecka efter Machtöbernahme och såg en väldig hakkorsflagga över rikskanslerpalatset.”⁶⁵

2.4 Litteraturhistorisk bakgrund

I det här kapitlet ingår en kort introduktion till författaren Pär Lagerkvist, hans liv, verk och utveckling. Därefter följer en kortare analys av de två verk som är uppsatsens ämne,

---

⁶² Lindholm, se *Dagens Nyheter* 1933-02-03

⁶³ Lindholm, se *Dagens Nyheter* 1933-03-15

⁶⁴ Schöier 1987, s 351

⁶⁵ *ibid*, s 354

Bödeln och *Dvärgen*. Till sist har jag valt att ta med ett avsnitt om svenskt kulturförsvaret och *Bödelns* respektive *Dvärgens* relation till detta.

2.4.1 Pär Lagerkvist

Pär Lagerkvist föddes i Växjö 1891. Han växte upp i ett enkelt hem; fadern var stationsförman och både hans far- och morföräldrar var småländska småbönder. Barndomens vistelser, dels på morfaderns gård i stillhet och dels i staden omkring järnvägsstationen, kom att sätta sin prägel på hela hans författarskap. Det rör sig ständigt mellan oro och rofasthet, ångestfullt sökande och grundmurad tro. ”I den självbiografiska romanen *Gäst hos verkligheten*, 1925, möter vi båda miljöerna och gossens kamp mot dödsskräcken, hans sökande efter en tro som till slut leder bort från föräldrarnas pietistiska och morföräldrarnas gammaltestamentliga fromhet.”⁶⁶

Efter att Lagerkvist under en tid studerat i Uppsala började han helt att ägna sig åt sitt författarskap. Debuten kom 1912 i form av prosaboken *Människor*. Tidigt i sitt författarskap vände sig Lagerkvist mot de samtida strömningarna i litteraturen. Under en vistelse i Paris 1913 kom han i kontakt med den moderna konsten i form av expressionismen och kubismen. Med diktsamlingen *Ångest* (1916), har han tagit den expressionistiska riktningen till sig. Under resten av 1910-talet utvecklar han sin expressionism även i dramatik och ger t.ex. dramat *Sista människan* (1917) och *Himlens hemlighet* (1919), en expressionistisk form. Under 1920-talet upptar Lagerkvist en sorts livstro, den innebär ingen trosbekännelse utan snarare en tro på människans förmåga att kämpa mot tomheten i livet. Detta kommer till uttryck i verk som prosaboken *Det eviga leendet* (1920), samt i diktsamlingarna *Den lyckliges väg* (1921) och *Hjärtats sånger* (1926). Men under 1920-talet började man dock också märka en mörkare ton i vissa av hans verk, exempelvis i *Onda sagor* (1924).

Det var under 1930-talet som Lagerkvists steg i denna riktning blev klara. I takt med att fascismens krafter blev påtagliga i Italien och nazismens i Tyskland tog Lagerkvist till orda i två av sina mest uttrycksfulla prosaverk, romanen *Bödeln* (1933) och novellsamlingen *I den tiden* (1935). I *Bödeln* finns det starkt satiriska drag med direkt koppling till nazisternas program i Tyskland, men den slutar inte där utan Lagerkvist lyfter upp berättelsen till det tidlösa planet där han menar att ondskan är evig, den består genom tid och rum. I Pär Lagerkvists författarskap står den nära *Dvärgen* (1944), som har ett likartat tema. *Dvärgen* blir en inkarnation av den tidlösa ondskan. Lagerkvists kämpande humanism, som den har kommit att kallas, genomsyrade hela hans författarskap under 1930-talet och inkluderar även verk som diktsamlingarna *Vid lägereld* (1932), *Genius* (1937) och *Sång och strid* (1940). Även tidsdramer som *Mannen utan själ* (1936) och *Sejer i mörker* (1939) räknas hit.

Under 1950-talet skrev Lagerkvist bl.a. romanen *Barabbas* (1950), som blev början på en svit romaner som präglas av de eviga motsättningarna och motsägelserna. Exempelvis *Mariamne* (1967), som handlar om Herodes och madonnegestalten som han förälskar sig i och vare sig kan leva med eller utan.

Pär Lagerkvist är en av våra mest internationellt erkända författare; hans livsverk är omfattande och sträcker sig över prosa, vers och drama. Han blev 1940 medlem av

---

⁶⁶ Lång 1984, s 191

Svenska Akademien där han efterträdde Verner von Heidenstam. 1951 mottog han nobelpriset i litteratur som den fjärde svensken dittills. Han fick priset bl.a. för den konstnärliga kraft och självständighet, varmed han i sin diktning söker svar på människans eviga frågor.

Efter romanen *Mariamne* från 1967 förblev det tyst och Lagerkvist avled 1974.

2.4.2 *Bödeln*

Pär Lagerkvists roman *Bödeln* utgavs i slutet av 1933. *Bödeln* ingår i den rad av verk under 1930-talet i Lagerkvists produktion som brukar nämnas under beteckningen ”kämpande humanism”. De avtecknar sig mot bakgrund av nazismen och de andra moderna diktaturernas våldspräglade framfart genom Europa.

Romanen är till det yttre uppdelad i två delar. Den första delen är förlagd till medeltidsmiljö medan den andra utspelar sig i ett modernt nattkafé. Medeltidsscenen utspelas i ett värdshus där bödeln hela tiden sitter ensam och är föremål för de andra gästernas samtal och blickar. Ett genomgående drag i medeltidsavsnittet är att bödeln förstoras upp till mytiska dimensioner. Detta märks redan på första sidan av romanen. ”Du vet väl att mutter varit ute på galgbacken och knipit ett tjuvafinger från dig som hon hängt i en tråd ner i tunnan. Hon unnar ingen att ha bättre öl än hon själv och gör allt för sina gäster. Och det är inget som ger en sådan must åt ölet som ett finger från galgen vet du!”⁶⁷ Bödeln är fruktad och föraktad av människorna samtidigt som han betraktas med skräckblandad fascination. ”Med ljudlösa steg smög flickan över stengolvet och handen skälvde på henne när hon fyllde på hans krus. En lärgosse som listat sig in och höll sig gömd borta i mörkret slukade honom med lysande ögon.”⁶⁸ Men bödeln framställs även som innehavare av mänskliga drag, t.ex. när han på själva galgbacken får uppleva kärlekens makt och blir älskad tillbaka genom ett av hans tänkta offer. ”- Jo det märktes väl av alla och envar att han fick kärlek till henne. Han stod bara och såg på henne och mäktade inte lyfta bilan engång [...] Och då kom tårarna i blicken på henne och det var som om kärleken fått sin makt med henne också.”⁶⁹ Detta märks även i den berättelse som är infälld i medeltidsavsnittet och berättas av en man i värdshuset. I korta drag så handlar den om en pojke som under en lek med några främmande barn i skogen kommer allt djupare in bland träden tills de till slut kommer till bödelns stuga. Inne i stugan råkar pojken röra vid bödelssvärdet och blir därmed dömd att en gång dö för det. Endast efter förtvivilade böner från pojkens mor så bevekas bödeln och löser hennes son från bannet. Meningen med berättelsen är att visa att ”...det finns något gott också i det onda”.⁷⁰

Inför den andra scenen byter Lagerkvist plats och tid för berättelsen och förflyttar läsaren till samtiden. I den andra scenen som utspelas i ett modernt nattkafé möter man återigen bödeln fast denna gång är han inte längre någon man föraktar eller räds, istället är han en upphöjd och hyllad person som står överst i det våldsdyrkande samhälle som framställs. ”Våldet är den högsta yttringen av mänsklighetens inte bara fysiska utan även andliga krafter! Det är ett faktum som tack vare oss äntligen blivit alldeles uppenbart. Och den som tror annorlunda kommer vi att överbevisa just genom

---

⁶⁷ Lagerkvist 1951, s 7f

⁶⁸ ibid, s 7

⁶⁹ ibid, s 40f

⁷⁰ Blomberg 1940, s 118

användandet av detta våld, och då kommer han säkerligen att tro på det, eller tror ni inte det?”⁷¹ Att bödeln är populär och beundrad märks även i yttranden som: ”Nej, ser man på! Är bödeln här! Det måste jag verkligen tala om för Herbert! Hon gick fram och lade förtroligt sin hand på bödelns arm. - Min son vill säkert förfärligt gärna göra er bekantskap. Han är en sådan beundrare av blodsutgjutelse, det kära barnet!”⁷²

Skildringen av den historiska miljön i *Bödeln* har föga betydelse eftersom ”...det är inte tiden som sådan Lagerkvist vill ge oss [...] Det historiska blir i *Bödeln* en förevändning, en scenkostym. Texten syftar inte till att skildra en tid, den syftar till att belysa en idé, en abstraktion: det ondas väsen”.⁷³ Lagerkvist utnyttjar den svunna tiden för att kasta ljus över samtiden. ”Textens strategier går ut på att sätta strålkastarljuset på samtidens människor och deras sätt att tänka. Syftet är kritiskt.”⁷⁴ För det är utan tvekan 1933 det handlar om. I alla fall de värderingar och tankesätt som var aktuella under den tiden. T.ex. använder Lagerkvist sig i texten av ”...autentiska eller lätt travesterade utsagor ur fascismens och nazismens propaganda”.⁷⁵ Karahka ger i sin uppsats ”Bödeln och Dvärgen”, exempel på två citat ur *Bödeln*. ”Det är klart att vi måste ha krig! Krig är hälsa! Ett folk som inte vill ha krig är ett sjukt folk! - Ja, freden är något för spädbarn och sjuka, de behöver ha fred. Men inte en frisk, fullvuxen människa!”⁷⁶ ”Jo, krigets stålbad är något som måste till! Ett sunt folk kan inte undvara det mer än högst ett årtionde. Sen börjar det degenerera - om det är friskt, vill säga.”⁷⁷

En beskrivning av de båda delarnas beroende av varandra ger Karahka i sin uppsats ”Bödeln och Dvärgen”. Kortfattat menar hon att hela strategin bakom texten är ironiskt uppbyggd. Medeltidsavsnittets egentliga mening är att visa hur medeltidsmänniskorna i all sin råhet och obildning verkligen framstår som mera civiliserade än de samtida människorna. De är naturligtvis relativt okunniga och vidskepliga och präglas av diverse fördomar, men det beror mycket på den tid de lever i. De har dock en sund rättskänsla även om den ibland slår fel, t.ex. i fördomandet av bödlar och deras familjer. Scen ett utgör därmed såväl genom bödelns bild med dess blandning av mänskliga och mytiska drag, som genom de andra människorna på värdshuset en någorlunda positiv kontrasterande bakgrund till den andra scenen i det moderna nattkaféet, i vilken det samtida hotet mot humanismens ideal blir tydligt. Symboliskt sett syns detta i belysningen av scenerna. I det medeltida värdshuset är det halvmörkt och det lysas endast upp av ett ”...enda osande talgljus”.⁷⁸ I den andra delens moderna nattkafé är belysningen kraftigare, men det blir inte riktigt ljust förrän efter det stora blodbadet. ”Globen snurrade i taket och svepte sitt ljus i alla färger över den fräna brygden.”⁷⁹

Bödeln är dock inte låst vid samtiden utan som dess huvudämne brukar man se onskans tidlöshet. Romanen avslutas med bödelns stora tal vari han menar att onskan för evigt är förknippad med människan.

---

⁷¹ Lagerkvist 1951, s 62

⁷² ibid, s 61

⁷³ Karahka 1988, s 103

⁷⁴ ibid

⁷⁵ ibid, s 108

⁷⁶ Karahka, se Lagerkvist 1951, s 69

⁷⁷ ibid

⁷⁸ Lagerkvist 1951, s 7

⁷⁹ ibid, s 84

2.4.3 Dvärgen

På hösten 1944 utgav Pär Lagerkvist romanen *Dvärgen*, som kom att framstå som ett av de mest betydelsefulla verken i svensk 1900-talslitteratur och även väckte internationell uppmärksamhet.

Handlingen utspelas vid fursten Leones italienska renässanshov. Man får följa dvärgens liv vid hovet och händelseförloppet framstår som i huvudsak styrt av dvärgens ondsinta manipulationer. Dvärgen avskyr kärlek och barmhärtighet, och konst, vetenskap och religion står han oförstående inför. Centrala teman i romanen kan sägas vara behovet att dominera, viljan till makt och förhålligandet av våld. Behovet att dominera och viljan till makt märks redan i första stycket av romanen. ”När brottningskampen anordnades mellan mig och Josafat tvingade jag honom efter tjugo minuters strid ner på rygg och strypte honom. Sedan dess är jag ensam dvärg här vid hovet.”⁸⁰ Förhålligandet av våld syns tydligt i dvärgens höga önskan att delta i kriget och hans glädje när han får det. ”Alla mina tankar kretsar kring ett och detsamma: hur ska jag kunna komma med i kriget? Jag måste med. Men hur ska det gå till, hur ska min dröm kunna förverkligas?”⁸¹ ”Jag får följa med! Jag får följa med! Idag på morgonen tog jag mod till mig och anförtrodde mig åt fursten, yppade för honom min heta önskan att få delta i fälttåget. Jag framförde min begäran med en sådan lidelse att jag kunde märka att den gjorde intryck på honom.”⁸² Dessa teman återkommer och framställs på olika sätt romanen igenom.

Romanen skildrar både ett förflutet tidevarv och ger samtidigt en bild av det samtida. *Dvärgen* är enligt Ingrid Schöier, i hennes arbete *Pär Lagerkvist*, en krigsbok om maktbegär, andlig destruktivitet, utstuderad grymhet, smygande gift och perversitet. Den är ”...ondska, den förfärande”.⁸³ Schöier skriver att romanen är skriven under andra världskriget och är säkerligen inspirerad av de vämjeliga varianterna på mänsklig förnedring och plåga som utfördes av nazisterna.⁸⁴ Schöier fortsätter vidare med att säga att kriget som dvärgen prisar i romanen är ”...vår tids krig”.⁸⁵ Ett exempel på denna förankring i samtiden visar Urpu-Liisa Karahka i sin uppsats ”Bödeln och Dvärgen”. Lagerkvist drar paralleller till uttalanden av Mussolini, bl.a. i dvärgens förhålligande av kriget och hans förakt för freden.⁸⁶

I romanen låter Lagerkvist dvärgen själv berätta sin historia i jag-form. Romanen är framställd som en dagsboksartad krönika där händelserna nedtecknas i samband med skeendet eller i efterhand, vilket i så fall utmärks genom yttranden som ”...det är mycket längesen jag skrev något här i min bok. Det beror på händelser som gripit djupt in i mitt liv och som omöjliggjort för mig att fortsätta mina uppteckningar. Jag har inte ens haft dem tillgängliga här hos mig. Först nu har jag fått dem hit”.⁸⁷ Hela berättelsen skildras ur dvärgens synvinkel och är därmed en väldigt subjektiv historia. Man kan dock spåra andras omdömen då dvärgen ibland refererar till dessa, t.ex. hovfolkets: hovfolket

---

⁸⁰ Lagerkvist 1995, s 5

⁸¹ ibid, s 49

⁸² ibid, s 50

⁸³ Schöier 1987, s 411

⁸⁴ ibid

⁸⁵ ibid, s 412

⁸⁶ Karahka 1988, s 125

⁸⁷ Lagerkvist 1995, s 147

säger..., alla tycker..., det sägs att... och med hjälp av de här påståendena kan man korrigera den bild dvärgen ger en.

I romanen *Dvärgen* integreras tre tidsplan, Lagerkvist förenar tre genrekoder, historieromankoden, som utgör textens manifesta nivå, den kritiska samtidsromanens kod, som ger paralleller till det krig som pågick när boken kom ut och den existensiella idé- och symbolromanens.⁸⁸ I romanen finns en väldigt tydlig symbolik, dvärgen själv symboliserar ondskan och grymheten. Kontrasteringen mellan ljus och mörker är det metodiska grepp som används för att framställa detta. Dvärgen förknippas romanen igenom med skugga och mörker. ”Jag följer honom ständigt som en skugga.”⁸⁹ ”Jag kände mig som en mullvad som far omkring i sina gångar och snokar efter någonting. Som väl är ser jag liksom mullvaden särdeles bra i mörker, mina ögon tycks som gjorda för det.”⁹⁰

Romanen *Dvärgen* brukar ses som en gestaltning av onskans problem. Lagerkvist menar att det onda är evigt. Det är bara en fråga om att kunna betvinga det, hålla det fängslat.⁹¹ När dvärgen så småningom fångslas i slutet av romanen kan det ses som en seger för det goda eftersom dvärgen/det onda har kuvats. Men dvärgen misströstar inte utan väntar i sin fängelsehåla på den tid då hans furste åter skall ha bruk för honom. ”Jag ska nog få tillfälle att fortsätta min krönika uppe i dagsljuset som förr och det skall väl åter bli bruk för mig. Om jag känner min herre rätt kan han inte i längden undvara sin dvärg. Så tänker jag här i min källarhåla och är vid gott mod. Jag tänker på den dag då man ska komma och lösa mina bojor för att han skickat bud efter mig igen.”⁹²

2.4.4 Svenskt kulturförsvaret, *Bödeln* och *Dvärgen*

Under det decennium av oroligheter och krig, som man brukar räkna tar sin början 1933 i och med Hitlers ”Machtübernahme” och sträcker sig till andra världskrigets slut, började en ny form av diktning växa fram i de stater som inte blev direkt indragna. Sverige var en sådan stat och i egenskap av detta valde många författare att ta aktiv del i händelserna och uttala sin protest mot ofriheten och våldssystemet.⁹³ Denna diktning syftade främst till att värna om de värden som är utmärkande för ett fritt demokratiskt samhälle. Den vände sig starkt mot våld och förtryck, tortyr och rashat, hot, söndring, lögn och förtal och strypanget av det fria ordet. I diktaturstaterna som exempelvis Tyskland och Spanien var detta omöjligt och ledde till många författares landsflykt. Den tyske nobelpristagaren i litteratur Thomas Mann, tvingades t.ex. att leva i exil och bekämpade nazismen genom sitt författarskap. Till de mest intensiva svenska kulturförsvaren brukar man räkna Pär Lagerkvist, Hjalmar Gullberg, Vilhelm Moberg, Eyvind Johnson, Harry Martinson och Karin Boye.

Jöran Mjöberg skriver i sin bok *Dikt och diktatur* (1944), att diktsamlingar och dikter från mitten av trettioalet avspeglade en mera allmän känsla av ödestid, en dyster syn på det som skedde i Europa, men att verken saknade en bestämd udd.⁹⁴ Mer direkta blev de

---

⁸⁸ Karahka 1988, s 123

⁸⁹ Lagerkvist 1995, s 7

⁹⁰ ibid, s 127

⁹¹ Schöier 1987, s 412

⁹² Lagerkvist 1995, s 158

⁹³ Mjöberg 1944b, s 9

⁹⁴ ibid, s 20

i allmänhet först när andra världskriget tog sin början. Det fanns dock författare som redan under första halvan av trettioalet genom sina verk demonstrerade en frontställning mot fascismen och nazismen och på så sätt förebådade den tidsdiktning som ägde rum under det kommande kriget. Exempel på författare som stod långt framför sin samtid ser man i Pär Lagerkvist och hans verk *Bödeln* (1933) respektive i Hjalmar Gullbergs *Andliga övningar* (1932). Mjöberg menar att *Bödeln* inte innehöll några banala sanningar utan istället sådana erfarenheter som läsaren först långt senare skulle komma fram till.⁹⁵

Denna diktnings kulturförsvaret tog sig många olika former under perioden. Några av dessa är satiren, skräckssagan om polisstaten och den historiska parallellen.

Satiren kommer bl.a. till uttryck i Pär Lagerkvists bok *Bödeln*, som framstår som den första större satiren över den politiska utvecklingen, men som inte stannar där utan samtidigt ser till ondskans tidlöshet. *Bödeln* är genomgående ingen satir utan är uppdelad i två avdelningar, en medeltida och en samtida. Den anknyter på så vis även till den historiska parallellens form om än inte fullt ut. Jag återkommer till detta längre fram. Den samtida delen är dock starkt satirisk med flera drag hämtade från Tredje riket, exempelvis våldet, som i *Bödeln* tar fruktansvärda proportioner. En annan satirisk roman är Olle Hedbergs *Ut med blondinerna!* (1939), som utspelar sig i ett land som heter Salinien där rättvisa och ordning inte längre har någon plats och det fria ordet är bannlyst. På gatorna brinner det bokbål och det mest utmärkande draget är rashatet. Staten har utsett en minoritetsgrupp som får agera syndabock så att den övriga befolkningen kan få utlopp för sina underlägsenhetskänslor. Denna minoritetsgrupp är blondinerna. Rashatet framställs här som en genial gåva. Vad var egentligen "...Alexander den store för en klåpare, vad var Caesar för ett nöt, vad voro Fredrik den store och Napoleon för dumbommar i jämförelse med den statsman, som åt sitt folk gav hatet till blondinerna"!⁹⁶ Det är här inte svårt att se likheterna med nazisternas judedeföljelser.

Skräckssagan om polisstaten återfinns i flera verk, exempelvis i Tora Dahls *Den befriade ön* (1939) och i Karin Boyes *Kallocain* (1940). Typiskt för dessa skräckssagor är att de utgör ett slags skräckvisioner från diktaturstyrda polisstater och försöker se tidsondskan i ett längre perspektiv.⁹⁷ Karin Boyes *Kallocain* är en framtidsvision vari polisstatens kontroll över individen blir total i och med uppfinnandet av en vätska (Kallocain) som vid injicering i en person ger resultatet att denne avslöjar sina innersta tankar.

Den sista av de former som jag tänker ta upp här är den historiska parallellen. Många författare valde att låta aktuella anspelningar få utlopp som historiska paralleller under dessa tider av politiskt tryck och hotande censur. De största och mest omfattande verken inom den här ramen får nog tillskrivas Eyvind Johnson med sina medeltidnoveller, t.ex. *Medeltid* (1941) och *På våren 1389* (1941), men det mest kända är antagligen Vilhelm Mobergs roman *Rid i natt!* (1941). *Rid i natt!* utspelas under 1600-talet och det är i en bondes kamp för rätten och friheten som man återfinner drag av Nordens frihetsstrid. Vilhelm Mobergs val att förlägga handlingen i verket till svunnen tid för att få sitt ord sagt är enligt Mjöberg inte förvånande då han p.g.a. sina tidigare utfall mot våldet och

---

⁹⁵ ibid, s 16

⁹⁶ Mjöberg, se Hedberg 1939, s 56

⁹⁷ Mjöberg 1944b, s 92

undfallenheten inte låg särskilt bra till hos indragningsmakten.⁹⁸ I en enkät i *Dagens Nyheter*s julnummer 1941, kallad ”Min bok”, fick ett antal författare recensera sina egna verk, Vilhelm Moberg skrev om *Rid i natt!* på följande sätt: ”Bokens budskap är följande: Neka slavtjänst i pressen. Hemsök informationsstyrelsen. Kvittera censuren. Avsätt pressnämnden. Budkavlen går. Rid i natt!”⁹⁹

Även Pär Lagerkvists *Dvärgen* använder på ett plan den historiska parallellen för att anknyta till de våldsideoologier som rådde och det krig som pågick i samband med bokens utgivning.¹⁰⁰ Detta anses dock inte vara huvudtanken med verket utan avsikten är snarare att belysa ondskans väsen utan direkta utpekanden till det ena eller andra. I Lagerkvists *Bödeln* så ingår även ett historiskt avsnitt, men som tidigare nämnts så står det inte ensamt utan det finns även ett samtida avsnitt. Lagerkvist förlägger inte hela berättelsen i medeltiden som är brukligt vid användandet av den historiska parallellen utan utnyttjar istället denna omväg via svunnen tid till samtid. Medeltidsscenen fungerar enbart som en förberedelse för den samtida scenen.¹⁰¹ Därmed så bryter Lagerkvist den historiska parallellens form.

Varken *Bödeln* eller *Dvärgen* kan ses som renodlat satiriska eller som historiska paralleller endast avsedda att utpeka någon samtida företeelse som exempelvis nazismen. Det går att tematiskt och motivistiskt knyta an dem till rörelser i samtiden, men deras räckvidd är större än det samtida. *Bödeln* och *Dvärgen* anses vara symboliska romaner som har ondskans väsen som centralt motiv.

2.5 Presentation av recensionerna

I det följande kapitlet kommer jag att presentera recensionerna var för sig, först recensionerna av *Bödeln* från 1933 och därefter recensionerna av *Dvärgen* från 1944. Jag har delat upp recensionerna i ett vänster- och ett högerblock. Dessa presenteras med start från vänster i inbördes kronologisk ordning. För varje recension kommer jag att ange datum, tidning, titel och recensent samt tidningens ideologiska hållning. Så här öppningsvis kan man konstatera att i stort sett i alla recensionerna av de aktuella böckerna återfinns ett referat av bokens handling i mer eller mindre utförligt format. Följande referat åtföljs inte av not då rubrikerna anger varifrån de är hämtade.

2.5.1 *Bödeln*

16/11-1933 Ny Dag /Pär Lagerkvist om bödelsvälde och rashat/Gustav Johansson/Kommunistisk (Vänster)

Johansson menar i sin recension att Lagerkvist i denna bok visar att han inte är främmande för sin tid och dess problem. Det är tydligt att det är ”Hitler-Görings terrorregim” i Tyskland som utgör bakgrunden. Johansson påpekar att Lagerkvist stannar vid kritiken utan att bry sig om hur det han kritiserar ”...skall bringas ur världen”. Johansson ser den symboliska jämförelsen mellan medeltid och nutid som ”...ett mästerstycke i drastisk och mörkfull prosa”. På slutet menar dock Johansson att Lagerkvist förlorar sig i ”...suddig religiös mysticism”, något som recensenten

---

⁹⁸ ibid, s 121

⁹⁹ Mjöberg, se *Dagens Nyheter* 1941-12-24

¹⁰⁰ jfr Karahka 1988, s 123f

¹⁰¹ Karahka 1988, s 103

tillsammans med Lagerkvists symboliska framställningssätt anser har bidragit till att han aldrig har uppskattats av någon bredare arbetarpublik. Som helhet ger Johanssons recension ett delat intryck av Lagerkvists bok.

2/12-1933 Arbt /Bödeln/Allan Bergstrand/Socialdemokratisk (Vänster)

Bergstrand är i sin recension positiv till boken och menar att den tillhör Lagerkvists bästa verk och med den ger han "...ett nytt prov på sin intensivt visionära diktarkraft. Det är ett mäktigt och djupsinnigt verk, ett verk man inte glömmer". Enligt Bergstrand är det inspirerat av tidens nöd; han drar paralleller till Tyskland och dess ledare, Hitler. Men han förknippar också delar av verket med brutalitetskrisen i dekadenta borgarkretsar. I boken finns ett parti som Bergstrand speciellt hänvisar till. Detta parti utgörs av en "...liten rörande barnnovell" som berättas av en karaktär i boken och enligt recensenten utgör ett "...utomordentligt poetiskt inslag i all hemskheten".

2/12-1933 FD /Bödeln. En tidsdikt av Pär Lagerkvist/Ture Nerman/Kommunistisk (Vänster)

Nerman menar att Lagerkvist skrivit en betydande tidsskildring i vilken han inte är rädd att sjunga ut. Det är ett "...drama om nazismen men också om mänskligheten som sådan". Adressen är "Hitlerland". Upplägget med dess två delar är enligt Nerman ypperligt, han anser dock att slutet med sin "...symbolik mattar det våldsamma dramat". Han tycker även att slutet med "...återlösartanken och kvinnan som symbolen för det renande är lite billigt". Nerman menar att stycket hade vunnit mycket om det funnits en kultursyn byggd på något annat än religionen. Som helhet är dock Nerman positiv och menar att boken är "...ståtlig, greppet järvt" och kunde endast författaren få rot i den kamp där han började, den revolutionära arbetarrörelsen, skulle han växa ytterligare.

11/12-1933 Soc D /Bödeln. Pär Lagerkvists nya bok/Erik Blomberg/Socialdemokratisk (Vänster)

Med *Bödeln* menar Blomberg att Lagerkvist "...för första gången tagit till orda i en av tidens sociala och politiska stridsfrågor och gjort det med hela sin konstnärliga kraft". Stridsfrågan är nazismen. Som bokens höjdpunkt ser Blomberg den berättelse som finns infälld i ramen för boken och som både "...konstnärligt och symboliskt" utgör dess topp. Detta är den lilla rörande barnnovellen som även Bergstrand nämnde i sin recension. Som helhet är dock Blomberg kritisk till boken eftersom han anser att bödeln framställs som mänsklighetens förlössare och är ämnad att segra över människorna och utplåna dem från jorden. Blomberg frågar sig då vad det tjänar till att bekämpa våldets makt om det inte kan övervinnas. Lagerkvists angrepp på nazismen blir på så sätt verkningslöst.

7/11-1933 ST /Din broders blod ropar/Herbert Grevenius/Liberal (Höger)

Grevenius ser *Bödeln* som ett starkt samtidsdokument. Aldrig tidigare har Lagerkvist "...knutit så nära an till det aktuella som i den nyutkomna novellen om Bödeln". Grevenius verkar positivt inställd till Lagerkvists enkla stil: "...scener och situationer som brinna av färg, och med vilka enkla stilistiska medel trollas de inte fram." Överlag är Grevenius positivt inställd, men avslutningsvis påpekar han dock det stora inslaget av våld i verket. "Sen beror det på om man härdar ut i denna tjocka klibbiga atmosfär av

blod och brunst, om man står ut med denna hemska bottenlösa pessimism, född av nattmaror men knappast av dagsljus och klar tanke! Det skall vara nätt och jämt.”

10/11-1933 GHT /Pär Lagerkvists nya bok/Birger Baeckström/Liberal (Höger)

1933 års händelser i Tyskland är det centrala tema som Baeckström ser i boken. Baeckström ser till verkets ”...språkliga överskridande av lämplighetens gränser”, som en nödvändighet för att väcka människor till insikt och besinning, vilket han anser vara Lagerkvists mål. I likhet med andra recensenter nämner även Baeckström den infällda barnskildringen i boken som en av dess höjdpunkter. Även Baeckström ser avslutningen med bödelns tal som en svaghet i boken. Dock ”...förringar den ändå ganska obetydligt totalintrycket som förblir oerhört starkt”. Baeckström är därmed mycket positiv till verket och menar att författarens berättarkonst ”...sällan varit så fascinerande som här och han har aldrig förr talat så direkt ur en flammande indignation”.

12/11-1933 NDA /Pär Lagerkvist: Bödeln/Carl Björkman/Moderat (Höger)

Björkman är oavbrutet positiv i sin recension av *Bödeln*. Björkman ser boken som Lagerkvists ”...kritiska bidrag till tidskrönikan”. Bokens andra avdelning ”...formar sig till en överlägsen vidräkning med dagens masspolitik i våldets, hatets och krigets ståltecken”. Björkman fortsätter ”...det är en manligt inspirerad lidelse som talar i denna monumentala dikt; ett stort grepp i dagens debatt”. Denna recension är hittills den enda som saknar någon form av referat angående bokens handling.

12/11-1933 SvD /Pär Lagerkvists nya bok/Gösta Attorps/Moderat (Höger)

Attorps är i sin recension negativt inställd gentemot *Bödeln*. Attorps menar att kulturkritiken i bokens andra avdelning är överdriven. ”Vill man göra sin kritik ofarlig, icke träffande, då skall man göra den måttlös, obehärskad”, vilket Attorps anser är fallet med *Bödeln*. Som målet för kritiken ser han Tyskland och nazismen, men boken ”...träffar inte målet, det är för grovt, för karikerat, för osant”. Mitt i all kritik tar Attorps dock upp den infällda berättelsen, barnnovellen, som han i likhet med andra recensenter ser som ett bra inslag i verket: ”...berättelsen är mycket bra, kanske nästan mästerverk.”

14/11-1933 DN /Mänsklighetens bödel/Olle Holmberg/Liberal (Höger)

Holmberg är till övervägande delen positivt inställd till Lagerkvists bok. Diktaren är ”...i fin form och i sin bästa form”. Det är från tiden författaren har tagit sitt ämne. ”Bödeln är väl den första bok i år som djupare är påverkad av det som hände ute i Europa i våras.” Som bokens svagare del ser Holmberg dess slut med bödelns tal om sin världsåskådning. Detta anser Holmberg inte vara ”...artistiskt lyckat; man tänker med en suck på vilket fulländat mästerverk denna historia skulle ha blivit, om Lagerkvist hade avstått från bödelns okonstnärliga oratio recta i dess slut och låtit innebörden i hans ord anas i stället för att anges”. Holmberg avslutar med att säga att de som känner av blodstanken i världen och ogillar den bör läsa Lagerkvists bok vari författaren ”...ännu en gång varit djup, fin, fantasifull, varit egenartad men sann”.

22/11-1933 GP /Den evige terroristen/Elis Andersson/Liberal (Höger)

Andersson uttrycker i sin recension av *Bödeln* en genomgående beundran inför det aktuella verket liksom, som det förefaller, inför hela Lagerkvists författarskap. Stoffet till *Bödeln* anser Andersson vara taget från vad som hänt under det sista trekvarts året i Tyskland. Samtidigt är Andersson mån om att påpeka att boken inte kan krympas så "...att detta skulle vara dess hela eller ens huvudsakliga mening". I likhet med flera tidigare recensioner lyfter även Andersson fram de infällda berättelserna i bokens första halva som något alldeles speciellt. "De höra tvivelsutan till det mest fascinerande, Pär Lagerkvist någonsin skrivit." Däremot, till skillnad från ett flertal recensenter, verkar Andersson inte ha något emot bödelns tal på slutet utan ser det som en av bokens viktigaste passager.

25/11-1933 UNT /Pär Lagerkvists nya bok/Nils Ålenius/Liberal (Höger)

Ålenius ser Lagerkvists bok som ett samtidskritiskt verk riktat mot nazismen. Till största delen är Ålenius positiv och menar bl.a. att man i första delen kan finna en förtärad medeltidstämning som "...fullständigt fascinerar". Som helhet menar Ålenius att boken är "...ett stort och fascinerande diktverk och en av sin författares främsta skapelser". Bokens brister ligger enligt recensenten i det som kan återfinnas i en stor del av Lagerkvists produktion. "Lagerkvists symbolism är ej sällan egendomligt haltande och ologisk. Han blandar realism och symbolism på ett sätt, som ofta gör läsningen av hans verk ganska prövande, och han kan ibland tänja ut till bristningsgränsen en symbol eller en bild." Det är utifrån detta som Ålenius ser bokens slut som dess svagaste parti.

27/11-1933 SDS /Människan och det evigt onda/Stig Ahlgren/Moderat (Höger)

Även Ahlgrens recension ser *Bödelns* utgångspunkt i nazismen, men påpekar dock att det "...i botten [är] något om människan Lagerkvist vill säga". Ahlgrens inställning till verket är delad. "Konstverket är gripande och gjort med större, djärvare rörelse än annan samtida svensk dikt." Samtidigt menar dock Ahlgren att det inte förefaller färdigt. Ahlgren skriver att "...Lagerkvist är svår att förstå och hans sista bok *Bödeln* utgör inget undantag". *Bödelns* avslutande tal ser han inte som artistiskt misslyckat; han menar däremot att det innehåller oklarheter som inte verkar hänga ihop med den övriga berättelsen.

30/11-1933 AB /Bödeln- Pär Lagerkvists poetiska vision/John Landquist/Liberal (Höger)

Landquists omdöme om *Bödeln* framstår som till största delen negativt. "Lagerkvists bok är ojämn och delvis dunkel." En del av boken är enligt Landquist en "...svidande satir" gentemot nazismen, men han anser dock att den delvis inte stämmer och "...måste stämplas som förtal [...] hela den otyglade nattkafésenen är främmande för en puritansk rörelse, till vars främsta programpunkter hör anständighet". Landquist påpekar dock att detta inte är huvudsaken i boken utan istället att bödelns stora tal utgör meningen med verket. "Bödeln är mänsklighetens eviga följeslagare."

2.5.2 *Dvärgen*

14/11-1944 Ny Dag /Det ondas problem/Per-Olov Zennström/Kommunistisk (Vänster)

Zennström kopplar i sin recension av *Dvärgen* samman boken med Lagerkvists tidigare verk *Bödeln* och *Mannen utan själ*. ”Man skulle kunna säga, att det ondas problem dominerar hela Lagerkvists produktion. Men särskilt sen nazismens genombrott i Tyskland har han varit upptagen av det.” Enligt Zennström strävar Lagerkvist efter att både intellektuellt och känslomässigt förena tron på en andlig verklighet och den befintliga destruktionsdrift som han uppfattar som en elementär mänsklig egenskap. Som en ljusglimt i *Dvärgen* ser Zennström furstedotterns förälskelse i fiendefurstens son. ”Det är Lagerkvists gamla tro på att kärleken ska lösa de befriande krafterna hos människan [...] det unga öppna sinnet är det enda som förmår kuva förstörelsedriften.” Zennström menar dock att denna förkunneelse är aningen billig eftersom den isolerar människan från omvärlden. Recensenten ser verket som ett skriftligt väl utfört arbete och att allvaret varmed Lagerkvist närmar sig sitt ämne aldrig kan förnekas, problemet ligger istället i att han ”...söker orsakerna till världens vånda i människosjälen och inte i människolivet”. Utifrån detta menar Zennström att lösningarna bara blir skenlösningar oavsett hur väl formulerade de är. Som helhet får recensionen betraktas som negativ.

21/11-1944 AT /Narr på allvar/Stig Ahlgren/Socialdemokratisk (Vänster)

Ahlgren är i sin recension positivt inställd till boken och menar att ”Lagerkvist har varit vid sina bästa vätskor när han skrev sin nya bok”. Han påpekar dock dess komplexitet och menar att han trots flera omläsningar knappast blivit klokare över vad Lagerkvist siktar till med sitt nya verk. *Dvärgen* är enligt Ahlgren en berättelse om mänsklig storhet och ondska. De bästa partierna i boken anser han utgöres av krigs- och pestskildringarna, exempelvis den stora förgiftningsbanketten där dvärgen ger furstens fiender förgiftat vin. Ahlgren menar att fursten kan vara tänkt att representera människoandens möjligheter på gott och ont, framställt dels genom hans kontakt med Bernardo, Leonardo da Vincis like, och dels genom dvärgen som symboliserar ondskan. När verket är som bäst menar Ahlgren att det ”...inte likt spetsiga toppar träffar det mästertliga utan bildar breda plataer av glänsande berättarkonst”.

28/11-1944 MT /Den onda dvärgen/Ivan Pauli/Socialdemokratisk (Vänster)

Pauli är i sin recension positiv till *Dvärgen* och menar bl.a. att tidsbilden är mycket lyckad. ”Över huvud taget har författaren inte sparat på drag och figurer för att göra tidsbilden [...] fullständig och fulltonig. Det är en beundransvärd fresk, full av sjudande kraft och liv, av svek, död och elände.” Pauli ställer i sin recension frågan om inte de drag av ondska som finns i dvärgen också finns i aktuella företeelser? Var kan man i nutiden finna ”...denna barbariska blindhet för alla högre kultur värden [...] denna hysteriska hänförelse för våld, grymhet och list?”. Pauli fortsätter: ”...[D]et vet vi alla. Den kalla, demoniska dvärgen huserar mitt i vår moderna civilisation, det kostar oerhörda mödor att oskadliggöra honom.” Pauli påpekar dock att om författaren har velat inlägga den här symboliken i boken har han inte talat om det utan bara berättat sin onda saga. Läsaren kan se berättelsen som en sällsynt färgstark och fascinerande underhållning, men man ”...kan och bör också läsa ut ur den en djupare mening, en anklagelse och en varning”.

23/11-1944 AB /Den elaka dvärgen/John Landquist/Oberoende

Landquist menar att dvärgen är en ond princip liksom bödeln var det. Skillnaden ligger i att *Bödeln* innehöll scener med direkt förebild i en samtida politisk verklighet medan *Dvärgen* inte innehåller några sådana referenser. "Icke ens i sin egenskap av symbol gör historien någon direkt anspelning på nutida händelser." Som romanens höjdpunkt ser Landquist den "...ohyggliga scen" där dvärgen på furstens begäran håller förgiftat vin åt de inbjudna gästerna. Med dvärgen menar Landquist att Lagerkvist "...fastslår det farliga och det otäcka i den mänskliga litenheten, som förstockar sig. Dvärgen står i en hemsk kontrast till allt som vill växa fritt, växa utöver sig själv". Sammanfattningsvis är Landquist positiv till *Dvärgen* och menar att Lagerkvist i allmänhet brukar ha något originellt att säga och "...i synnerhet blir man inte besviken denna gång".

14/11-1944 DN /Människan och dvärgen/Ingemar Wizelius/Liberal (Höger)

Wizelius menar att *Dvärgen* betecknar något alldeles nytt hos författaren, nämligen en roman. "Hans övriga berättelser har novellens format." Med start från *Bödeln* 1933 blev den politiska händelseutvecklingen en karaktäristisk beståndsdel i Lagerkvists diktning. Wizelius menar dock att verken från "...denna period i stort sett betecknar en konstnärlig tillbakagång". Med *Dvärgen* ser Wizelius en tillbakagång till Lagerkvists gamla jag "...till det komplicerade och svårtydda". Wizelius fortsätter: "...[G]rubblandet över människans väsen har avlöst protesterna mot våldet, utan att de politiska perspektiven därför glidit utom synhåll. Den fördjupade problemställningen har medfört konstnärlig förnyelse; Dvärgen är ett inspirerat verk, skapat av en diktare som överlägset behärskar sina uttrycksmedel." Som bokens höjdpunkt ser Wizelius skildringen av festbanketten. Wizelius ser dvärgen som en representant för människosjälels lägsta impulser. "Det är den onda viljans problem som Pär Lagerkvist har givit sig i kast med." Wizelius är som helhet mycket positiv till verket och ser *Dvärgen* som ett stort konstnärligt arbete.

14/11-1944 ST /Den onda dvärgen/Anders Österling/Liberal (Höger)

Dvärgen är för Österling "...livsfientlighetens princip förkroppsligad". I likhet med andra recensenter ser Österling festbanketten med förgiftningen av gästerna som en av bokens höjdpunkter när det gäller skildring. I porträttet av dvärgen menar Österling att det är lätt att "...spåra fram analogier till vår egen tid, till mänsklighetens historia i de dagar vi själva upplever. Paralleller dras inte upp med samma handgriplighet som i *Bödeln*, men det råder ändå ingen tvekan om att *Dvärgen* vill vara ett motstycke". Österling frågar sig om Lagerkvists tanke kan vara att det sterila, det tragikomiskt undermåliga, det som ömkas eller ringaktas kanske på "...dolda vägar [kan] spela en ödesroll, sprida gift och bereda katastrofer". Som helhet är Österling positivt inställd och menar att det är ett "...originellt och mångtydigt verk, som är sin diktare värdigt-livligare och rikare i fabuleringen än Lagerkvists berättarkonst brukar vara, men sammanhållet av ett stort, konsekvent grepp".

18/11-1944 SvD /Om onskans väsen/Sten Selander/Moderat (Höger)

Selander menar att *Dvärgen* är en skildring där tyngdpunkten helt ligger i "...dess djupsinniga analys av onskans väsen". Han ser inte *Dvärgen* som *Bödeln*, ett direkt inlägg i det aktuella skeendet, men tidsprägelns finns dock där. "Onskans problem

måste ha fått en så dominerande plats i Lagerkvists föreställningsvärld just nu därför att det problemet syns honom mer än eljest dominera nuet.” Selander ser i samtida svensk litteratur ingen motsvarighet till ”...denna geniala analys av ondskans väsen”. Som helhet är recensionen genomgående positiv och menar att *Dvärgen* ”...betecknar en av de otvivelaktiga toppunkterna i Pär Lagerkvists alstring; den är ett verk av samma resning och betydelse som Det eviga leendet eller Bödeln”.

21/11-1944 Expr /Dr Jekyll och Mr Hyde/Ivar Harrie/Liberal (Höger)

Harrie tar i sin recension upp likheterna mellan dvärgen och Mr Hyde ur *Dr Jekyll och Mr Hyde* av Robert Louis Stevenson. Det sämre jaget som i romanen symboliseras av Mr Hyde motsvaras enligt Harrie av dvärgen. Recensionen tar även upp Olle Hedbergs senaste bok eftersom den enligt Harrie också rör temat i *Dr Jekyll och Mr Hyde*. ”Böckerna visar hur hårt bägge diktarna har sin fantasi bunden vid den moralism, den längtan efter fasta regler i konst och liv som under trettioalets upprustning mot nazismen avlöste den första mellankrigstidens romantiska experiment att kränga av livet den fjättrade moralen.” Detta har satt spår i stilen, det har kommit Lagerkvist till att ”...ty sig till satiren och sarkasmen”. Harrie menar också att dvärgsymbolen är ovanligt entydig och lättgenomskådad, ”...inte ens dubbelbottnad som själva Bödeln ändå var”. Harrie är inte genomgående negativ till boken, men menar att den representerar ett genomgångsstadie i diktarens utveckling och hans fulla konst visar han bara i enstaka glanskapitel, t.ex. festbanketten där hedersgästerna förgiftas. Omdömet är alltså som helhet delat.

28/11-1944 SvM /Dvärgen utan själ/Gustaf Fredén/Folkpartistisk (Höger)

Fredén ser dvärgen som en symbolfigur, han är ”...ondskan förkroppsligad”. Fredén fortsätter: ”...[H]an är en del inte bara av fursten, han finns inom varje människa.” Recensenten menar att den pessimistiska syn på mänskligheten, vilken man finner i *Dvärgen* också återfinns hos en annan satiriker, nämligen Swift. När denne skickade sin Gulliver till jättarnas land fick man en närbild av ”...människorna i all deras vidriga uppblåshet”. Med *Dvärgen* anser Fredén att Lagerkvist fullföljer linjen från tidigare verk som *Onda sagor* och *Bödeln*. ”Det är ondskans ohjälpliga sterilitet han vill visa upp.” *Dvärgen* är enligt Fredén en nyttig och god bok. Fredéns omdöme är genomgående positivt då han bl.a. menar att Lagerkvist ”...skriver en prosa som icke kan betecknas med ett ringare epitet än klassisk [...] som konstnär har han aldrig stått högre än här”.

30/11-1944 SDS /Bödel och frälsare/Jöran Mjöberg/Moderat (Höger)

Mjöberg ser *Dvärgen* som unik i Lagerkvists produktion eftersom den är en bred prosaskildring och kan ges epitetet roman. Ljuset och mörkret är något som ständigt växlar i Lagerkvists verk och i *Dvärgen* har han sagt farväl till de ljusa makterna. Det i *Dvärgen* som anknyter till samtiden är endast våldet och blodshandlingarna anser recensenten, skildringen är upphöjd till ett allmänt objektiverat plan. Mjöberg anser att vad Lagerkvist vill uttrycka med dvärgen är att han är en del av människan, ”...en sorts ond ande, som lever i djupet av människans själ”. Han ska inte endast ses som människornas ondskas; ”...han är dunkel, han har många svårgripbara sidor”. Han är mer än ondskan, han är den som ”...gisslar människorna men också bär deras straff”. Han symboliserar även den mänskliga destruktionsdriften, nihilismen och hatet till allt

levande och positivt. ”Allt som Pär Lagerkvist själv ställer högt av det mänskliga, det hatar dvärgen.” Mjöbergs inställning till verket är positiv och han menar att Lagerkvist har skrivit många fina verk men att han ”...knappast skapat något så demoniskt mäktigt som bilden av dvärgen, denne ondskefulle dvärg”.

1/12-1944 GHT /Dvärgen/Birger Baeckström/Liberal (Höger)

Baeckströms recension är genomgående positiv och menar att Lagerkvist aldrig bjudit ”...på en sådan fest för ögat som här”. Trots den omsorg som finns angående händelseförloppet och historiska detaljer anser recensenten att meningen inte har varit att skriva en historisk roman. Dvärgen ska istället ses som ”...en symbol och man kan tillägga; en symbol för ondskan”. Baeckström påpekar dock att man i brist på djupsinnighet också kan läsa den som en rent historisk roman då den som sådan är skriven på en ”...mästares prosa och insvept i sinnrik belysning”. I likhet med flera andra recenser ser Baeckström festbanketten med förgiftningen av gästerna som en av bokens bästa passager.

2/12-1944 UNT /Den evige Caliban/Elof Ehnmark/Liberal (Höger)

Ehnmarks recension är positivt inställd till Lagerkvists bok. Ehnmark menar att man i Lagerkvists verk alltid ”...kunnat förnimma slagen av tidens egen puls” och *Dvärgen* utgör inget undantag. ”Dvärgen är visserligen i olikhet med Bødelen en roman med bestämd geografisk och historisk förankring, nämligen i renässansens Italien, men den är inte desto mindre otvetydigt aktuell, och avsedd att vara det.” Ehnmark menar att dvärgen representerar undermänniskan och drar paralleller till samtidens Tyskland och menar att Lagerkvist i detta verk ”...givit gestalt åt samma mänskliga underdrifter, som fått fritt spelrum i diktaturkrigens verklighet av idag”. Som mest betecknande ser Ehnmark det att Lagerkvist i sin analys ställer dvärgen i kontrast till två människotyper, konstnären och de unga älskande. Konstnären är för dvärgen onyttig och löjlig eftersom han inte förstår konst, och kärleken är äcklig därför att den är i livets tjänst och inte i dödens. Dvärgen själv hyllar kriget som det högsta.

3. Analys

3.1 Undersökning av mottagandet i dagspressen

I det följande kapitlet kommer undersökningen och dess resultat att presenteras. Jag kommer alltså här att försöka ge svar på uppsatsens två delfrågor.

3.1.1 Hur återspeglas de båda böckernas samtidsförankring i recensionerna?

I det här avsnittet har jag för avsikt att närmare undersöka recensionerna i mitt material utifrån min första delfråga. Hur återspeglas de båda böckernas samtidsförankring i recensionerna? Jag kommer först att undersöka recensionerna av *Bödeln* för att därefter gå in på recensionerna av *Dvärgen*.

Bödeln

I recensionerna av *Bödeln*, som i mitt material utgörs av totalt tretton stycken, är kritikerna eniga om att Lagerkvist, i åtminstone vissa partier utav boken, är inspirerad av de samtida politiska rörelser som under denna tid spred sig i Europa. De flesta av kritikerna ser *Bödeln* som en direkt reaktion mot nazismen. Ett undantag utgörs av Bergstrand som i sin recension, förutom sammankopplingen med Tyskland och Hitler, kopplar samman kritiken i boken med dekadansen i borgarkretsar. Av de tretton recensionerna kopplar tio stycken uttryckligen samman kritiken i boken med Tyskland och nazismen. De resterande tre recensionerna talar inte direkt om Tyskland och nazismen, men kan ändå relateras dit, då de hänvisar till boken som ett starkt samtidsdokument, ett kritiskt bidrag till tidskrönikan och som djupt påverkad av det som hände ute i Europa under våren 1933.

Även om samtliga kritiker, på ett eller annat sätt, sammankopplar *Bödeln* med Tyskland och nazismen så har de dock inte samma synsätt på verket, vare sig då det gäller Lagerkvists mening med boken eller om kritiken den innehåller är befogad eller ej. De flesta av kritikerna ser *Bödeln* som en protestbok sprungen ur tiden, men där slutar också många av likheterna recensionerna emellan.

Johansson menar t.ex. i sin recension att Lagerkvist kritiserar, men att han stannar vid kritiken utan att bry sig om hur det han kritiserar skall bekämpas. Det här synsättet delas av Blomberg, som även tar det ett steg längre. Han menar att eftersom *Bödeln* i boken framställs som den som slutligen kommer att segra undrar han vad meningen är med att bekämpa våldets makt. Blomberg menar utifrån detta att Lagerkvists angrepp på nazismen saknar mening; det blir verkningslöst. Bägge kritikerna kan alltså på så sätt sägas kritisera Lagerkvists bok eftersom de anser att han i den inte ger några konkreta lösningar utan bara pekar på problemet. Flertalet av kritikerna verkar dock ha en annorlunda syn och menar att Lagerkvists bok har som avsikt att uppmärksamma, inte att ge lösningar. Baeckström menar exempelvis i sin recension att Lagerkvists mål med boken är att väcka människor till insikt och besinning.

De två ovanstående kritikerna, Johansson och Blomberg, har invändningar mot sättet Lagerkvist har valt att gå tillväga med kritiken i sin bok, men det finns också kritiker

som helt och hållet vänder sig mot boken och menar att dess kritik saknar grund. I mitt material finns det två recensioner som uppvisar det här synsättet.

Den första av dessa två är Attorps recension vari han menar att den kulturkritik som återfinns i bokens andra del är överdriven. Han ser den som måttlös och obehärskad. Attorps ser Lagerkvists mål för kritiken som Tyskland och nazismen, men han är kritisk emot Lagerkvists synsätt. Boken träffar enligt recensenten inte målet; det är för grovt och framförallt för osant. Den andra recensionen som uppvisar ett liknande synsätt är Landquists. Landquist konstaterar i sin recension att skildringen av bokens samtida händelser är grov. Några partier ger visserligen prov på en svidande satir, men bokens våldsammaste avsnitt stämmer inte överens med verkligheten och måste därför stämplas som förtal. Den otyglade nattkaféscenen är enligt Landquist främmande för en puritansk rörelse, till vars främsta programpunkter hör anständighet. Samtidigt påpekar Landquist att kritiken i boken inte utgör meningen med verket utan den består istället utav det tal bödeln för i slutet vari han menar att han för evigt är förknippad med mänskligheten.

Trots att flertalet av kritikerna är positivt inställda till Lagerkvists skildring påpekar några dock det stora inslaget av våld i verket. Grevenius menar i sin recension att *Bödeln* är ett starkt samtidsdokument vari Lagerkvist anknuter till det aktuella på ett sätt som han aldrig tidigare gjort under sin författarkarriär, men han pekar även på det stora inslaget av våld som finns i verket. Grevenius frågar sig om man kan härda ut i denna boks tjocka klibbiga atmosfär av blod och brunst. En annan kritiker som tar upp denna fråga, om än ur en annan synvinkel, är Baeckström. Han skriver om verkets överskridande av, som han uttrycker det, lämplighetens gränser. Han anser dock att detta är befogat eftersom Lagerkvists mål med verket är att väcka människor till insikt och besinning. I enlighet med detta ser Baeckström därför detta överskridande av lämplighetens gränser som en nödvändighet för Lagerkvist att nå sitt mål.

Som helhet kan man säga att återspeglingsen av *Bödelns* samtidsförankring i recensionerna genomgående upptar den största delen av kritikernas diskussioner och åsikter. Men som det framgår i vissa kritikernas recensioner anser kritikerkåren överlag inte att denna kritik är Lagerkvists enda avsikt med sin bok.

Nerman och Ahlgren utgår i sina recensioner ifrån samtidsförankringen, men slutar inte där. Nerman menar att boken är en betydande tidsskildring, ett drama om nazismen, men, tillägger han, också om mänskligheten som sådan. Ahlgren, liksom Nerman, utgår i sin recension utifrån synvinkeln att boken har sin utgångspunkt som ett motstycke mot nazismen, men menar dock att det i grunden är något om människan Lagerkvist vill säga med sitt verk. En tredje kritiker, Andersson, menar, i likhet med de övriga, att stoffet till *Bödeln* kommer från 1933 års händelser i Tyskland och att *Bödeln* därmed på så sätt kan betraktas som en protestbok. Andersson fortsätter dock och menar att boken inte får krympas så att protestinslaget skulle innebära författarens hela eller ens huvudsakliga mening med sitt verk.

Dvärgen

I recensionerna av *Dvärgen*, som i mitt material utgörs av totalt tolv stycken, råder det delade meningar angående romanens samtidsförankring. Lite drygt hälften av kritikerna kopplar på ett eller annat sätt i sina recensioner samman romanen med samtida

företeelser. Dessa kritiker är inte heller eniga utan ser romanens samtidsförankring på olika sätt och tillskriver den därmed olika betydelser.

Den ende kritiker som uttryckligen sammankopplar *Dvärgen* med någon samtida företeelse är Ehnmark, som direkt kopplar den till Tyskland. Ehnmark menar i sin recension att man i Lagerkvists verk alltid har kunnat urskilja slagen av tidens egen puls och att den här romanen alltså inte utgör något undantag. Till skillnad från i *Bödeln* så har Lagerkvist här placerat romanen i ett bestämt geografiskt och historiskt sammanhang, vilket utgörs av renässansens Italien. Detta är dock inte så viktigt enligt Ehnmark, som menar att det inte gör boken mindre aktuell, vilket, tillägger han, den också är avsedd att vara. Ehnmark drar paralleller till samtidens Tyskland och skriver att Lagerkvist i boken gestaltar samma mänskliga underdrifter som har fritt spelrum i dagens diktaturkrig.

Landquist presenterar i sin recension en annorlunda syn på *Dvärgen*. Han menar att dvärgen är en ond princip liksom bödeln var det, men någon samtidsförankring kan han inte se i verket. *Bödeln* innehöll scener med en direkt förebild i en samtida politisk verklighet, men *Dvärgen* innehåller inte några sådana referenser. Landquist menar att även om man ser historien i *Dvärgen* symboliskt så gör den inte heller då någon anspelning på aktuella händelser.

Två kritiker som inte uttryckligen kopplar romanen till någon samtida företeelse, men i vars recensioner man ändå kan utläsa en liknande tankegång som i Ehnmarks är i Paulis och Österlings kritik av *Dvärgen*.

Pauli skriver i sin recension om tidsbilden Lagerkvist ger i romanen och menar att den är mycket lyckad. Den är beundransvärd och fylld av kraft och liv, av svek, död och elände. I anslutning till detta ställer sig Pauli frågande till om inte de inslag av ondska som finns i dvärgen också existerar i samtida företeelser. Pauli menar att den barbariska blindhet för alla högre kulturvärlden och den hysteriska hänförelse för våld, grymhet och list som Lagerkvist ger uttryck för i boken återfinns mitt i vår moderna civilisation. Denna demoniska dvärg huserar mitt ibland oss och det kostar oerhörda mödor att förgöra honom. Kritikerns åsikt blir därmed uppenbar. Pauli skriver att författaren dock inte talat om huruvida han velat föra in en sådan här symbolik i boken utan har bara berättat sin onda saga. Paulis slutsats blir att *Dvärgen* är en bok som kan läsas uteslutande som en rent fiktiv berättelse, men man kan och bör också läsa den på ett djupare plan, som en anklagelse och en varning.

I Österlings recension av *Dvärgen* ger han en definition av dvärgen som livsfientlighetens princip förkroppsligad. Utifrån porträttet av dvärgen menar Österling att man utan svårigheter kan spåra fram analogier till vår egen tid, den historia som utspelar sig framför våra ögon. Han jämför med Lagerkvists verk *Bödeln* och menar att parallellerna i *Dvärgen* inte dras upp med samma handgriplighet, men att det inte är någon tvekan om att *Dvärgen* vill vara ett motstycke.

De andra kritikerna som kopplar samman romanen med samtida företeelser gör det inte på ett lika tydligt sätt som Ehnmark, Pauli och Österling gör i det ovanstående. Selander menar exempelvis i sin recension att han inte ser *Dvärgen* som ett direkt inlägg i det aktuella skeendet, men han påpekar dock att tidsprägelns trots detta finns där. Först och främst menar han att *Dvärgen* är en skildring där tyngdpunkten ligger i dess djupsinniga

analys av onskans väsen. Selander menar att onskans problem innehar en dominerande plats hos Lagerkvist eftersom det är ett problem som mer än något annat dominerar nuet.

Zennström har en liknande åsikt då han i sin recension sammankopplar *Dvärgen* med Lagerkvists tidigare verk *Bödeln* och *Mannen utan själ* och skriver att det ondas problem dominerar Lagerkvists hela produktion, men att han i synnerhet har varit upptagen av det sedan nazismens genombrott i Tyskland. Han påpekar dock att problemet i boken ligger i att Lagerkvist söker orsakerna till världens vanda i människosjälen och inte i människolivet. Även Mjöberg ser *Dvärgen* som en bok vari Lagerkvist utforskar onskans väsen och påpekar kort att det enda som anknyter till samtiden är våldet och blodshandlingarna medan skildringen är upphöjd till ett mera allmänt objektiverat plan. Wizelius kopplar i sin recension inte heller samman boken med samtida händelser på något uttryckligt vis, men han påpekar dock att även om *Dvärgen* innebär en återgång till Lagerkvists gamla jag, till det komplicerade och svårtydda, låter han inte heller de politiska perspektiven glida utom synhåll.

I de övriga kritikernas recensioner har jag inte funnit någon koppling till samtida företeelser; istället finns det i dessa recensioner en syn på *Dvärgen* som en symbolisk roman med onskans väsen som huvudmotiv.

3.1.2 Kan man urskilja någon skillnad i kritiken beroende på tidningarnas ideologiska hållning?

Jag kommer i det här avsnittet att närmare undersöka recensionerna i mitt material utifrån min andra delfråga. Kan man urskilja någon skillnad i kritiken beroende på tidningarnas ideologiska hållning?

Som jag tidigare har varit inne på i uppsatsen så handlar det här avsnittet inte om att påvisa att en kritikers kritik av ett verk sammanfaller med den ideologiska hållning tidningen, för vilken denne skriver, står för. I vissa fall kan dock detta ändå visa sig förekomma, men det ska alltså inte ses som meningen med den här delfrågan. Istället ska jag försöka urskilja om det finns några systematiska skillnader i värderingen av romanerna som kan samvariera med respektive tidnings ideologiska hållning.

Recensionerna av *Bödeln* kritiserar och diskuterar främst, vilket framkommit i undersökningen av delfråga ett, återspeglings av *Bödelns* samtidsförankring. Utifrån detta kan man i vissa fall relativt lätt se vissa skillnader i värderingen av romanen som samvarierar med respektive tidnings ideologiska hållning. Recensionerna av *Dvärgen* kritiserar och diskuterar dock inte i samma utsträckning återspeglings av samtidsförankringen. Anledningen härtill, vilket jag tidigare har varit inne på, kan bl.a. ligga i att boken inte kan ses som renodlat satirisk eller som en historisk parallell. Man kan tematiskt och motivistiskt knyta an den till rörelser i samtiden, men boken har en räckvidd större än så. Detta gäller även *Bödeln*, men inte i samma utsträckning, då *Bödeln*, vilket framkommit i analysen av boken tidigare i uppsatsen, innehåller ett större direkt satiriskt avsnitt som de flesta kritikerna i sina recensioner verkar ha tagit fasta på. En annan anledning till att kritikerna i recensionerna av *Dvärgen* inte i samma utsträckning kritiserar och diskuterar återspeglings av samtidsförankringen kan ha med förändringar i politiska attityder som en följd av krigsutvecklingen att göra. Då Lagerkvist gav ut *Bödeln* 1933 var den i vissa avseenden långt före sin tid, vilket kan ha

påverkat kritiker. När *Dvärgen* sedan kom ut 1944 var situationen annorlunda och tiden hade hunnit ifatt *Bödeln*. Eftersom kritikerna inte i samma utsträckning i fallet *Dvärgen* kritiserar och diskuterar återspeglings av samtidsförankringen blir det svårare att finna skillnader i värderingen av romanen som samvarierar med respektive tidnings ideologiska hållning.

När det gäller *Bödeln* kan man först och främst utifrån kritikernas recensioner i de fyra vänsterorienterade tidningarna som jag har i mitt material urskilja en allmän positiv inställning till det som kritikerna ser som ett angrepp på Tyskland och nazismen, vilket därmed kan sägas samvariera med tidningarnas ideologiska hållning. Vid en närmare granskning visar det sig dock att tre av kritikerna, Johansson och Nerman, som båda skriver för en tidning med en kommunistisk ideologisk hållning, samt Blomberg som skriver för en tidning med en socialdemokratisk ideologisk hållning verkar ha en mera radikal inställning än Bergstrand som i likhet med Blomberg skriver för en tidning med en socialdemokratisk ideologisk hållning.

Kritikerna Johansson och Nerman uttrycker i sina recensioner en direkt koppling till vad de kallar för arbetarpublik respektive arbetarrörelse. Johansson skriver i sin recension att Lagerkvist kritiserar, men nöjer sig med det, och ger inga förslag på hur det han kritiserar skall bekämpas. Han menar också att Lagerkvist i slutet av boken förlorar sig i suddig religiös mysticism, vilket bidrar till att författaren aldrig har uppskattats av någon bredare arbetarpublik. Nerman går i sin recension ett steg längre och skriver att bokens slut med återlösartanken och kvinnan som symbolen för det renande är lite billigt och menar att verket hade vunnit mycket om det funnits en kultursyn som var byggd på något annat än religionen. Avslutningsvis menar Nerman att författaren borde få rot i den revolutionära arbetarrörelse där han en gång började för att på så sätt ytterligare växa i sitt författarskap.

Blomberg anknuter i sin recension till det som Johansson tar upp. Han menar att eftersom bödeln framställs som den som slutgiltigt kommer att segra finns det inget hopp och därmed blir Lagerkvists angrepp på nazismen ett slag i tomma luften. Sammantaget kan dessa tre recensioner sägas efterlysa mera handling och kanske även ett mera precist politiskt ställningstagande av författaren. Bergstrand, som är den sista kritikern, i mitt material, som skriver för en vänsterorienterad tidning överensstämmer dock inte i sin recension med de övriga i det här avseendet. Han ser istället *Bödeln* som ett fullbordat verk, och efterlyser alltså inte ytterligare handling. Han ser den dock som de övriga, ett verk inspirerat av tidens nöd och som ett motstycke till Tyskland och dess ledare.

När det gäller de fyra kritiker, i mitt material, som skriver för en tidning med en vänsterorienterad ideologisk hållning kan man alltså i fallet *Bödeln* urskilja en skillnad i värderingen av romanerna. Hos de två kritiker som skriver för de två tidningarna med en kommunistisk ideologisk hållning kan man finna en likartad inställning till boken. De två socialistiska tidningarnas kritiker skiljer sig dock åt då den ena i större utsträckning ansluter sig till de två kritikerna hos de kommunistiskt orienterade tidningarna. Som helhet, utifrån indelningen i ett vänsterblock, så kan man dock säga att liknande värderingar av romanen konsekvent återfinns i materialet, som i sin tur verkar samvariera med tidningarnas respektive ideologiska hållning.

I fallet *Dvärgen* så har jag i mitt material tre kritiker som skriver för tidningar med en vänsterorienterad ideologisk hållning. Zennström är den ende som skriver för en tidning med en kommunistisk ideologisk hållning. Han kan genom sin kritik kopplas samman med Johanssons och Nermans kritik av *Bödeln* eftersom han i likhet med dem kan sägas mena att han i boken, som han delvis ser som kritisk, saknar förslag på hur det Lagerkvist kritiserar skall bekämpas. Zennström skriver att problemet ligger i hur Lagerkvist söker orsakerna till världens vånda i människosjälen och inte i människolivet. Lösningarna blir på så sätt bara skenlösningar. Man kan alltså med utgångspunkt ifrån detta säga att Zennström liksom Johansson och Nerman efterlyser mera handling. Utifrån detta kan man säga att av det totala antalet kritiker i mitt material som skriver för tidningar med en kommunistisk ideologisk hållning kan man urskilja en likartad värdering av romanerna som tycks samvariera med tidningarnas ideologiska hållning. Kritiken utgår främst utifrån vad man skulle kunna kalla för en önskan efter mera konkreta lösningar samt handling.

De två övriga kritikerna av *Dvärgen* som skriver för tidningar med en vänsterorienterad ideologisk hållning skriver båda för tidningar med en socialdemokratisk ideologisk hållning. I dessa recensioner, till skillnad från motsvarande för *Bödeln*, går det inte direkt att finna liknande värderingar i kritiken. Pauli anknyter i sin recension till föregående kritiker i vänsterblocket då han i sin recension undrar om inte de drag av ondska som finns i *Dvärgen* också finns i aktuella företeelser. Pauli skriver och frågar var man i nutiden kan finna denna barbarism, hysteriska hänförelse för våld och grymhet. Svaret, skriver han, vet vi alla. Man bör enligt Pauli läsa romanen *Dvärgen* som en anklagelse och en varning. Undantaget utgörs av Ahlgren som i sin recension av *Dvärgen* dock påpekar verkets komplexitet. Han menar att han trots omläsningar inte blivit klokare över vad Lagerkvist siktar till med sin nya bok. Detta gör det aningen svårt att bedöma hans synsätt, men samtidigt lämnas fältet öppet för tolkningar.

Avslutningsvis kan man säga att när det gäller kritikerna som skriver för de vänsterorienterade tidningarna så är det utifrån indelningen i ett vänsterblock fullt möjligt att spåra gemensamma värderingar. Dessa verkar dessutom sammanfalla med tidningarnas ideologiska hållning. Man är bl.a. överens om att böckerna återspeglar samtida händelser och det på ett sätt där avsikten är att vara kritisk gentemot dem, vilket man ser som något positivt. Det går dock inte att vara hundra procentig. Undantaget utgörs, vilket jag var inne på ovan, av Ahlgren. Det går även att finna gemensamma värderingar en nivå nedåt, utifrån de enskilda tidningarnas ideologiska hållning. Jag har då funnit likartade värderingar av romanerna hos kritiker som skriver för tidningar med en kommunistisk ideologisk hållning medan de kritiker som skriver för tidningar med en socialdemokratisk ideologisk hållning inte uppvisar likartade värderingar utan går åt olika håll.

De övriga 17 recensionerna i mitt material ingår i vad jag har valt att kalla för ett högerblock. Ett undantag utgörs av en recension skriven för en tidning med en oberoende ideologisk hållning. Här ingår tidningar med liberal, folkpartistisk och moderat ideologisk hållning. I enlighet med vad jag har varit inne på tidigare vill jag här än en gång understryka att det liberala partiet i Sverige länge betraktades som ett vänsterparti, ”den borgerliga vänstern”. Jag kommer alltså inte att bortse ifrån möjligheten att den liberala pressen exempelvis kan vara antinazistisk och därmed kanske även ha litteraturkritiker som också visar den hållningen.

När det gäller *Bödeln* så har jag i mitt material totalt nio recensioner skrivna för tidningar med en högerorienterad ideologisk hållning. Sex av tidningarna har en liberal ideologisk hållning och de tre övriga en moderat ideologisk hållning. I fallet *Dvärgen* återfinns i mitt material åtta recensioner skrivna för tidningar med en högerorienterad ideologisk hållning, varav fem recensioner är skrivna för en tidning med en liberal ideologisk hållning, två för tidningar med en moderat ideologisk hållning samt en för en tidning med en folkpartistisk ideologisk hållning.

När det gäller det jag har valt att kalla för ett högerblock blir det svårare än i vänsterblocket att överlag finna gemensamma värderingar i kritiken. Detta beror delvis på den splittring jag var inne på ovan, ”den borgerliga vänstern”.

I fallet *Bödeln* i kombination med kritiker som skriver för tidningar med en liberal ideologisk hållning, totalt sex, ser alla mer eller mindre boken som en reaktion på samtida händelser i Tyskland. Fem av dem ser kritiken i boken som befogad. Bäckström menar t.ex. att den är skriven för att väcka människor till insikt och besinning. En annan kritiker, Holmberg, skriver att den som känner av blodstanken i världen och ogillar den bör läsa Lagerkvists bok. Dessa fem kritiker kan som helhet sägas ha liknande värderingar i sin inställning till verket och i enlighet med innebörden av ”den borgerliga vänstern” kan man säga att de i detta avseende även i sin kritik överensstämmer med tidningarnas ideologiska hållning.

Den sjätte kritikern, Landquist, kan däremot inte utifrån sin kritik av boken sägas sammanfalla med de övriga då han anser att bokens kritiska inslag är starkt överdrivna och borde stämpas som förtal. Hans syn på boken skiljer sig i sammanhanget markant åt från de övriga kritikerna som skriver för tidningar med en liberal ideologisk hållning. Däremot sammanfaller hans värderingar med Attorps som skriver för en tidning med en moderat ideologisk hållning. Attorps menar även han att kritiken i boken är överdriven. Han skriver att boken som kritiserar Tyskland och nazismen inte träffar målet utan det är för grovt och för osant. Jag har i mitt material ytterligare två recensioner skrivna för tidningar med en moderat ideologisk hållning. En av dessa är skriven av Ahlgren som i sin recension inte är lika tydlig som de ovanstående. Han skriver att utgångspunkten är i nazismen och att verket är gripande och djärvt, men att det samtidigt i allmänhet är svårt att förstå Lagerkvist, och att *Bödeln* inte utgör något undantag. Den sista recensionen som är skriven för en tidning med en moderat ideologisk hållning är Björkmans. Björkman ser boken som ett kritiskt bidrag till tidskrönikan och menar att den är ett stort grepp i dagens debatt.

Utifrån detta kan man säga att av det totala antalet kritiker i mitt material, i fallet *Bödeln*, som skriver för tidningar med en liberal ideologisk hållning kan man urskilja en likartad värdering av romanerna som tycks samvariera med tidningarnas ideologiska hållning, sett utifrån ”den borgerliga vänstern”. Undantaget utgörs av Landquist vars inställning till verket framstår som mer högerorienterad. Bland de tre kritikerna på tidningarna med en moderat ideologisk hållning återfinns större skillnader i värderingen av romanen. Attorps inställning till verket framstår som mer radikal än de övrigas och går tillsammans med Landquist i riktning mot en mera högerorienterad inställning. Som sådan kan den sägas samvariera med tidningens ideologiska hållning. Björkman verkar däremot sluta sig till kritikerna med ett mera vänsterorienterat synsätt. Ahlgren framstår som sagt som mera otydlig, men verkar trots det också falla mer åt vänster, dock inte i samma utsträckning.

Ibland recensionerna av *Dvärgen* skrivna för tidningar med högerorienterade ideologiska hållningar återfinns i mitt material totalt åtta recensioner: fem recensioner från tidningar med en liberal ideologisk hållning, två recensioner från tidningar med en moderat ideologisk hållning och en recension från en tidning med en folkpartistisk ideologisk hållning.

I tre av recensionerna skrivna för tidningar med en liberal ideologisk hållning kan man i mer eller mindre utsträckning se sammankopplingar med romanen till samtida händelser. I två av dessa är värderingen liknande och kan på så sätt sägas överensstämja med tidningarnas ideologiska hållning sett utifrån ”den borgerliga vänstern”. Den förste av dessa två recensenter är Ehnmark som skriver att boken är otvetydigt aktuell och avsedd att vara det. Kritiken i boken riktas mot samtidens Tyskland. Ehnmark menar att Lagerkvist i boken gestaltar samma mänskliga underdrifter som har fritt spelrum i diktaturkrigets verklighet av idag.

Den andra kritikern med en liknande inställning gentemot boken är Österling, som menar att det utifrån porträttet av dvärgen är lätt att spåra fram analogier till vår egen tid. Österling skriver att parallellerna inte är lika tydliga som i *Bödeln*, men att det ändå är uppenbart att *Dvärgen* är avsedd att vara ett motstycke. Österling passar alltså i likhet med Ehnmark också in i ”den borgerliga vänstern”. Wizelius är i sin recension otydligare och skriver kortfattat att de politiska perspektiven inte har glidit utom synhåll, men att Lagerkvist har låtit sitt gamla grubblande över människans väsen avlösa protesterna mot våldet. Man kan trots detta kanske ändå placera denna recensions värderingar inom ramen för ”den borgerliga vänstern” då han värderingsmässigt sett inte verkar vara negativt inställd gentemot, som han uttrycker det, Lagerkvists tidigare protester mot våldet.

I de två recensioner som är skrivna för tidningar med en moderat ideologisk hållning är inte samtidsförankringen något som recensenterna ser som direkt avgörande för bokens betydelse, men en av dem tar upp det i större utsträckning än den andra. Selander menar i sin recension att han inte ser *Dvärgen* som ett direkt inlägg i det aktuella skeendet som exempelvis *Bödeln* var, han menar dock att tidsprägelns trots detta finns där. Främst menar han att *Dvärgen* är en skildring där tyngdpunkten ligger i dess djupsinniga analys av ondskans väsen. Selander menar att ondskans problem innehar en dominerande plats hos Lagerkvist eftersom det är ett problem som mer än något annat dominerar nuet. Kritikern ställer sig dock positiv till inslaget och kan därför i sin värdering sägas tillhöra ett vänsterorienterat synsätt. Mjöberg skriver i sin recension att *Dvärgen* är en bok vari Lagerkvist utforskar ondskans väsen och nämner kort att det enda som anknyter till samtiden är våldet och blodshandlingarna medan skildringen är upphöjd till ett mera allmänt objektiverat plan.

Den enda recensionen som är skriven för en tidning med en folkpartistisk ideologisk hållning är Fredéns. Fredén kopplar dock inte boken till samtiden utan ser den som ett försök av Lagerkvist att visa upp ondskans ohjälpliga sterilitet.

Avslutningsvis kan man säga att när det gäller kritikerna som skriver för de högerorienterade tidningarna så är det utifrån indelningen i ett högerblock svårt att spåra några gemensamma värderingar. Det går däremot att finna gemensamma värderingar en nivå nedåt, utifrån de enskilda tidningarnas ideologiska hållning. Detta är dock inte hundra procentigt, men i fallet med kritiker som skriver för tidningar med en liberal

ideologisk hållning kan man i större utsträckning än i andra fall finna gemensamma värderingar av romanerna. Dessa tycks samvariera med tidningarnas ideologiska hållning utifrån ”den borgerliga vänstern”. Speciellt märkbart blir detta i fallet *Bödeln*. Man ser då bl.a. boken i större eller mindre utsträckning som en kritisk reaktion på samtida händelser i Tyskland, vilket man överlag ser positivt på. Undantaget utgörs, vilket jag tidigare var inne på, av Landquist. När det gäller kritiker som skriver för tidningar med en moderat ideologisk hållning uppvisar dessa överlag inte några direkt likartade värderingar utan verkar istället gå åt olika håll.

3.2 Diskussion och slutsatser

I det här kapitlet följer först och främst diskussionen var jag slutgiltigt försöker diskutera resultaten av min undersökning genom att anknyta till den övergripande frågeställningen samt uppsatsens två delfrågor. Jag kommer även att slutgiltigt sammankoppla teori och empiri. I samband med och i anslutning till detta presenterar jag de slutsatser jag har kommit fram till.

I det föregående har jag, genom mina delfrågor, försökt att besvara uppsatsens övergripande frågeställning. Hur har litteraturkritiker i ett urval svenska dagstidningar mottagit Pär Lagerkvists romaner *Bödeln* och *Dvärgen* vid tiden för deras utgivning med avseende på romanernas samtidsförankring?

Sammanfattningsvis kan man säga att kritikerna i många avseenden verkar ha haft liknande åsikter om verken, och deras kritik är därmed till viss del likartad. Detta gäller dock kritiken av *Bödeln* i större utsträckning än kritiken av *Dvärgen*. Kritikerna är i fallet *Bödeln*, vilket framgick i undersökningen av delfråga ett, mer benägna att kritisera och diskutera de samtidsförankrade inslagen i boken än vad som är fallet i kritiken mot *Dvärgen*. Detta kan naturligtvis bero på, vilket jag tidigare varit inne på, att romanen inte kan ses som enbart satirisk eller som en historisk parallell. Det går att tematiskt och motivistiskt knyta an den till rörelser i samtiden, men verket har en mer omfattande räckvidd än så. Detta kan även sägas gälla *Bödeln*, men dock inte riktigt i samma utsträckning. *Bödeln*, vilket framkommit i analysen av boken tidigare i uppsatsen, innehåller nämligen ett längre direkt satiriskt avsnitt som de flesta kritikerna i sina recensioner verkar ha tagit fasta på.

I min undersökning av recensionerna av *Dvärgen* visade det sig att lite drygt hälften av kritikerna tog upp samtidsförankringen i sin kritik. Detta kan bero på det ovanstående, men kan även kopplas till förändringar i politiska attityder som en följd av krigsutvecklingen. *Bödeln* gavs ut 1933 och var i vissa avseenden långt före sin tid, klarsynt avseende nazismens innebörd, något som kunde påverka kritiker, antingen åt det ena eller andra hållet. När *Dvärgen* sedan kom ut 1944 var situationen annorlunda och tiden hade hunnit ifatt *Bödeln*; man hade i större utsträckning än tidigare fått uppleva sviterna av nazismen. Ett exempel i min undersökning som understöder detta påstående är kritikern John Landquist.

John Landquist är i sin recension av *Bödeln* starkt kritisk till kritiken mot nazismen. Denna kritik menar han nämligen förekommer i boken. Den otyglade nattkaféscenen är enligt honom främmande för en puritansk rörelse, till vars främsta programpunkter hör anständighet. John Landquist återfinns även i mitt material som recensent av *Dvärgen*; han tillhör då den skara av recensenter som menar att *Dvärgen* inte anspelar på några

samtida händelser. Han menar att även om man ser historien i *Dvärgen* symboliskt så gör den inte heller då någon anspelning på aktuella händelser. I skenet av hans kritik av *Bödeln* anser jag att hans inställning till *Dvärgen*, kanske i anspelning till den samtida utvecklingen emellan utgivningen av de båda böckerna, visar att han ändrat inställning. Genom sin recension av *Dvärgen* framstår det som om anledningen till att han bortser från eventuella samtidsinslag i själva verket beror på att han vill ta avstånd från den inställning han har gentemot kritiken i *Bödeln*.

Detta är något som jag finner intressant och tycker att det skulle vara givande att ytterligare undersöka. Framtida forskning inom det här området skulle exempelvis kunna handla om kritikers inställning gentemot Pär Lagerkvist sett utifrån deras kritik av hans verk i skenet av andra världskriget och allt vad det innebar. Detta skulle i så fall, i större utsträckning än vad som är fallet här, handla om att jämföra kritiken av böcker utgivna före och efter kriget och se till eventuella förändringar i politiska attityder som en följd av krigsutvecklingen. I mitt material så finns det dock inga fler motsvarande exempel som man kan undersöka närmare. Attorps, som i sin recension av *Bödeln* uppvisar liknande åsikter som Landquist, har nämligen inte recenserat *Dvärgen*, åtminstone inte i någon av de tidningar jag har i mitt material. Kanske är det som sagt något för framtida studier?

Vilket det ovanstående är ett exempel på så kan man alltså i materialet finna recensioner av kritiker med markant åtskilda åsikter. Åsikter som i vissa fall verkar ha att göra med bakomliggande politiska värderingar.

Jag har i uppsatsen försökt undersöka om man kan urskilja någon skillnad i kritiken beroende på tidningarnas ideologiska hållning. Det jag letade efter var om det gick att urskilja några systematiska skillnader i värderingen av romanerna som samvarierade med respektive tidnings ideologiska hållning. Svaret som jag har kommit fram till är att detta är fullt möjligt att göra.

I undersökningen har jag valt att dela upp tidningarna i två block baserade på deras ideologiska hållning, ett vänster- och ett högerblock. Detta medförde i undersökningen ett smärre problem. Ett större antal tidningar uppgav sin ideologiska hållning som liberal och jag valde att dela in dessa tidningar i högerblocket. Det liberala partiet i Sverige betraktades dock länge som ett vänsterparti, "den borgerliga vänstern".

Detta fick följden att det inom högerblocket överlag blev svårt att spåra några gemensamma värderingar som verkar samvariera med tidningarnas ideologiska hållning. Däremot går det en nivå nedåt att hitta gemensamma värderingar som verkar samvariera med tidningarnas ideologiska hållning. Utifrån de enskilda tidningarnas ideologiska hållning blir detta i fallet med tidningar med en liberal ideologisk hållning märkbart. Det finns dock undantag, men som helhet kan man här i större utsträckning än i andra fall finna gemensamma värderingar av romanerna som tycks samvariera med tidningarnas ideologiska hållning, sett utifrån "den borgerliga vänstern". När det gäller kritiker som skriver för tidningar med en moderat ideologisk hållning uppvisar dessa inte några direkt likartade värderingar. Någon framstår som starkt högerinriktad medan exempelvis en annan uppvisar mer vänsteråsikter.

Inom vänsterblocket är det överlag lättare att finna gemensamma värderingar i kritiken än inom högerblocket. Det är redan utifrån indelningen i ett vänsterblock fullt möjligt

att spåra gemensamma värderingar som dessutom verkar sammanfalla med tidningarnas ideologiska hållning. Även en nivå nedåt, bland tidningar med en kommunistisk ideologisk hållning är detta tydligt. Bland de kritiker som skriver för tidningar med en socialdemokratisk ideologisk hållning uppvisar dock inte recensionerna i lika stor utsträckning en gemensam inställning, någon går exempelvis mer åt vänster än någon annan, vilket medför att sammankopplingen med tidningarnas ideologiska hållning inte blir överensstämmande.

Man kan alltså säga att det utifrån indelningen i ett vänster- och ett högerblock blir svårare att inom högerblocket överlag finna gemensamma värderingar i kritiken än inom vänsterblocket. Detta kan bero på flera saker, varav en av dem är den splittring som utgörs av ”den borgerliga vänstern”. En annan anledning kan vara det faktum att min undersökning till största delen innefattar material (recensioner) från tidningar som är placerade inom högerblocket. Eftersom materialet här är mer omfattande kanske det just av denna anledning också uppvisar större skillnader. Om materialet (recensionerna) hade kommit i lika stor utsträckning ifrån vänsterorienterade tidningar hade kanske det också uppvisat större skillnader sinsemellan?

Detta är dock inte gjort med avsikt utan kan istället ses som en avspeglning av den dåvarande samhällsliga bilden bland landets största dagstidningar då urvalet av material inte är gjort utifrån något subjektivistiskt intresse. Kanske skulle också resultatet ha sett annorlunda ut om jag i undersökningen hade haft ett bredare material, exempelvis om jag hade inkluderat recensioner ifrån inte bara dagstidningar utan även tidskrifter?

Det verkar som om desto mer åt vänster och höger en tidning är desto starkare är kritikernas åsikter och de verkar i allt större utsträckning också överensstämma med den aktuella tidningens ideologiska hållning. Tidningarna som har en ideologisk hållning som ligger mer åt mitten verkar i allmänhet ha kritiker som i större utsträckning inte uppvisar några större likheter med tidningens ideologiska hållning. Istället kan de exempelvis genom sina recensioner uppvisa åsikter som är mer riktade, antingen åt vänster eller höger.

I min undersökning har jag använt mig av litteratursociologiska teoretiska angreppssätt främst så som de kommer till uttryck ur två svenska forskares synvinkel, Lars Furuland och Johan Svedjedal. En grundläggande anledning till att jag har valt dem är att de även ser analysen av själva diktverken som en uppgift för litteratursociologin. I min uppsats är nämligen analysen av diktverken, vilket har framgått av det föregående, väsentlig för undersökningen. Furulands övergripande målsättning innefattar även att analysera själva diktverken med särskild hänsyn till hur samhällsstrukturerna framträder. Några av de viktigaste utgångspunkterna, teoretiskt sett, för detta arbete ligger i angreppssättet att analysen av diktverken ska göras med hänsyn till hur samhällsstrukturerna framträder, vilket leder in på den ideologikritiska synen och speglingsteorier enligt vilka man undersöker på vilket sätt litteraturen speglar samhället. Med detta som utgångspunkt menar jag att den teoretiska basen för min undersökning är nära kopplad till själva undersökningen och stödjer på detta sätt mitt arbete och dess resultat. Den teoretiska förankringen har alltså varit till stor hjälp under uppsatsens gång.

Vilket jag i början av uppsatsen diskuterade så var en utgångspunkt för detta arbete att försöka spåra om man utifrån recensionerna i materialet kunde se någon koppling mellan samtida politiska strömningar och kritiken av böckerna. Utgångspunkten för

detta är det i böckerna existerande inslaget av samtidskritik. Det har i undersökningen visat sig att en sådan tendens går att spåra utifrån materialet.

När det gäller *Bödeln* är det tydligare än i fallet *Dvärgen*. I alla fall vid första anblicken. I kritiken av *Bödeln*, vilket framkommit tidigare i uppsatsen, är samtliga kritiker eniga om bokens samtidsförankring och är även påverkade av detta i sina recensioner. I fallet *Dvärgen* är endast drygt hälften av kritikerna överens om bokens samtidsförankring. I fallet *Dvärgen* verkar det ligga på ett djupare plan. Det är p.g.a. detta som jag menar att det kanske bara vid första anblicken framstår som om det i kritiken av *Bödeln* är lättare att spåra kopplingar mellan kritiken och den politiska samtiden.

Detta har att göra med det som jag tidigare har varit inne på i detta kapitel, nämligen fallet John Landquist och hans ändrade uppfattning gentemot kritiken som framförs av Lagerkvist i de två böckerna. Landquist verkar genom sitt bortseende från eventuella samtidsinslag i *Dvärgen* ta avstånd från hans starkt negativa syn på den kritik Lagerkvist utmålar gentemot nazismen i *Bödeln*. Min undersökning utgör dock inget större stöd för ett sådant här påstående, men i likhet med vad jag diskuterade ovan tror jag att det skulle vara intressant att vidare undersöka.

4. Sammanfattning

Uppsatsen behandlar mottagandet i svensk dagspress av två romaner av författaren Pär Lagerkvist, *Bödeln* (1933) och *Dvärgen* (1944). Under 1930- och första halvan av 1940-talet uttryckte Lagerkvist i sina verk en uppfattning om och ett förhållningssätt till samtida politiska strömningar, något som är märkbart i dessa två romaner.

Lagerkvists litterära produktion avtecknar sig under denna tid mot bakgrund av de moderna våldspräglade diktaturena i form av nazismen och fascismen som då spreds genom Europa. Författarens hållning gentemot denna samtida politiska utveckling var starkt negativ. Jag har i denna uppsats velat undersöka om detta faktum på något vis har avspeglats i kritiken av Lagerkvists verk och i så fall hur? Uppsatsen handlar alltså om litteraturkritikers mottagande av och inställning till de två nämnda romanerna.

Undersökningen genomförs med följande övergripande frågeställning i fokus:

- Hur har litteraturkritiker i ett urval svenska dagstidningar mottagit Pär Lagerkvists romaner *Bödeln* och *Dvärgen* vid tiden för deras utgivning med avseende på romanernas samtidsförankring?

Till den här övergripande frågeställningen har jag även följande delfrågor som jag i undersökningen söker svar på:

- 1.) Hur återspeglas de båda böckernas samtidsförankring i recensionerna?
- 2.) Kan man urskilja någon skillnad i kritiken beroende på tidningarnas ideologiska hållning?

Uppsatsens teoridel utgörs av litteratursociologi. Lars Furuland och litteratursociologins uppgift samt Johan Svedjedal och det litteratursociologiska perspektivet. Det är delar av dessa teoretiska sammanhang och utgångspunkter, så som de presenteras av de två forskarna, som utgör grunden för min undersöknings teoribildning. Teoretiskt sett, ligger några av de viktigaste utgångspunkterna för detta arbete i angreppssättet att analysen av diktverken ska göras med hänsyn till hur samhällsstrukturerna framträder, vilket leder in på den ideologikritiska synen och speglingsteorier där man undersöker på vilket sätt litteraturen speglar samhället.

Uppsatsens metodiska inriktning är textanalytisk. Inom det textanalytiska angreppssättet finns det flera olika textanalytiska inriktningar, varav en är idé- och ideologianalysen, vilken jag tillämpar i den här undersökningen.

Materialet, i form av recensioner, har jag inhämtat med hjälp av en recensionsbibliografi över Lagerkvists verk, sammanställd av Rolf Yrlid. Yrlids bibliografi upptar recensioner i stockholmspressen och fem större landsortstidningar av förstautgåvor av Pär Lagerkvists verk.

Efter att ha genomfört analysen av recensionerna i dagspressen kan man bl.a. dra följande slutsatser:

Sammanfattningsvis kan man säga att kritikerna i många avseenden verkar ha haft liknande åsikter om verken, dock i större utsträckning när det gäller *Bödeln* än *Dvärgen*. Någon enhetlig linje i kritiken går dock inte att finna.

Kritikerna är i fallet *Bödeln* mer benägna att kritisera och diskutera de samtidsförankrade inslagen i boken än vad som är fallet i kritiken mot *Dvärgen*. Detta kan tänkas bero på flera olika saker, bl.a. förändringar i politiska attityder som en följd av krigsutvecklingen.

Det är utifrån kritiken fullt möjligt att urskilja skillnader som kan spåras till tidningarnas ideologiska hållning. I undersökningen har jag valt att dela upp tidningarna i två block baserade på deras ideologiska hållning, ett vänster- och ett högerblock. Inom vänsterblocket är det överlag lättare att finna gemensamma värderingar i kritiken än inom högerblocket.

Källförteckning

Tryckta källor

- Ahlgren, Stig, (1933), Människan och det evigt onda. // *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 1933-11-27, s. 10
- Ahlgren, Stig, (1944), Narr på allvar. // *Aftontidningen* 1944-11-21, s. 5
- Andersson, Elis, (1933), Den evige terroristen. // *Göteborgs Posten* 1933-11-22, s. 2
- Attorps, Gösta, (1933), Pär Lagerkvists nya bok. // *Svenska Dagbladet* 1933-11-12, s. 8
- Baekström, Birger, (1933), Pär Lagerkvists nya bok. // *Göteborgs- Handels och Sjöfarts- Tidning* 1933-11-10, s. 3
- Baekström, Birger, (1944), Dvärgen. // *Göteborgs- Handels och Sjöfarts- Tidning* 1944-12-01, s. 3
- Bergstrand, Allan, (1933), Bödeln. // *Arbetet* 1933-12-02, s. 11
- Bergström, Göran & Boréus, Kristina, (2000), *Textens mening och makt : Metodbok i samhällsvetenskaplig textanalys*. - 1. uppl. - Lund : Studentlitteratur
- Björkman, Carl, (1933), Pär Lagerkvist: Bödeln. // *Nya Dagligt Allehanda* 1933-11-12, s. 2
- Blomberg, Erik, (1933), Bödeln. Pär Lagerkvists nya bok. // *Social Demokraten* 1933-12-11, s. 6
- Blomberg, Erik, (1940), *Mosaik : Litteratur, teater, konst etc.* 1930-1940. - 1. uppl. - Stockholm : Tidens Förlag
- Ehnmark, Elof, (1944), Den evige Caliban. // *Uppsala Nya Tidning* 1944-12-02, s. 9
- Elm, Sten & Thulin, Birgitta, (2000), *Epok*. - 1. uppl. - Malmö : Interskol. - S. 288-301
- Forser, Tomas, (2002), *Kritik av kritiken : 1900-talets svenska litteraturkritik*. - 1. uppl. - Gråbo : Bokförlaget Anthropos AB
- Fredén, Gustaf, (1944), Dvärgen utan själ. // *Svenska Morgonbladet* 1944-11-28, s. 4
- Furuland, Lars, (1991), Litteratur och samhälle. Om litteratursociologin och dess forskningsuppgifter. // *Ljus över landet och andra litteratursociologiska uppsatser*. - Hedemora. - (Skrifter utgivna av Avdelningen för litteratursociologi vid Litteraturvetenskapliga institutionen i Uppsala ; 28) s. 262-307
- Furuland, Lars, (1995), Litteratur och samhälle. // Munch-Petersen, Erland, *Litteratursociologi : en antologi redigeret af Erland Munch-Petersen*. - 2. udg. - Ballerup : Dansk BiblioteksCenter as. - S. 191-215

- Grevenius, Herbert, (1933), Din broders blod ropar. // *Stockholms Tidningen* 1933-11-07, s. 11
- Hansson, Gunnar, (1975), *Litteraturen och mottagarna*. - 1. uppl. - Lund : Gleerups Förlag. - (Skrifter utgivna av Svenskläraryöreningen ; 143)
- Harrie, Ivar, (1944), Dr Jekyll och Mr Hyde. // *Expressen* 1944-11-21, s. 8
- Holmberg, Olle, (1933), Männklighetens bödel. // *Dagens Nyheter* 1933-11-14, s. 5
- Johansson, Gustav, (1933), Pär Lagerkvist om bödelsvälde och rashat. // *Ny Dag* 1933-11-16, s. 4
- Karahka, Urpu-Liisa, (1988), Bödeln och Dvärgen. // *Fenix : Tidskrift för litteraturvetenskap*. - H. 3/4, s. 90-175
- Lagerkvist, Pär, (1951), *Bödeln & Gäst hos verkligheten*. - 1. uppl. - Stockholm : Albert Bonniers Förlag AB. - (Bonniers Folkbibliotek ; 57). - Bödeln, s. 7-102
- Lagerkvist, Pär, (1995), *Dvärgen*. - 8. uppl. - Stockholm : Albert Bonniers Förlag AB. - (Delfinserien)
- Landquist, John, (1933), Bödeln- Pär Lagerkvists poetiska vision. // *Aftonbladet* 1933-11-30, s. 5
- Landquist, John, (1944), Den elaka dvärgen. // *Aftonbladet* 1944-11-23, s. 14
- Lindholm, Karl-Axel, (1964), Verkligheten bakom tidningarnas meddelanden och diktarens vision. // *Fönstret*. - H. 4, s. 7, 22
- Linneberg, Arild, (1997), Litteratursociologi, marxism och nyhistorism. // Kittang, Atle, (et al.), *En introduktion till den moderna litteraturteorin*. - 1. uppl. - Stockholm/Stehag : Brutus Östlings Bokförlag Symposion. - S. 41-49
- Lukács, Georg, (1952), *Probleme des Realismus*. - 1. uppl. - Berlin : Aufbau-Vlg
- Lång, Helmer, (1984), *De litterära nobelprisen 1901-1983*. - 1. uppl. - Höganäs : Bra Böckers Förlag
- Mjöberg, Jöran, (1944a), Bödel och frälsare. // *Sydsvenska Dagbladet Snällposten* 1944-11-30, s. 4
- Mjöberg, Jöran, (1944b), *Dikt och diktatur : Svenskt kulturförsvär 1933-43*. - 1. uppl. - Stockholm : Bokförlaget Natur och Kultur
- Munch-Petersen, Erland, (1974), *Hvorfor laeser vi trivallitteratur?*. - 1. uppl. - Kobenhamn : Forum
- Nerman, Ture, (1933), Bödeln. En tidsdikt av Pär Lagerkvist. // *Folkets Dagblad* 1933-12-02

- Pauli, Ivan, (1944), Den onda dvärigen. // *Morgon Tidningen* 1944-11-28, s. 4
- Rydén, Per, (1987), *Domedagar : Svensk litteraturkritik efter 1880*. - 1. uppl. - Lund : Press & Litteratur. - (Skrifter utgivna av Avd. för pressforskning)
- Schöier, Ingrid, (1987), *Pär Lagerkvist : en biografi*. - 1. uppl. - Stockholm : Albert Bonniers Förlag AB
- Selander, Sten, (1944), Om ondskans väsen. // *Svenska Dagbladet* 1944-11-18, s. 1
- Svedjedal, Johan, (1996), Det litteratursociologiska perspektivet. Om en forskningstradition och dess grundantaganden. // *Tidskrift för litteraturvetenskap*. - H. 3/4, s. 3-20
- Svedjedal, Johan, (1998), Litteratursociologi. // Bergsten, Staffan, *Litteraturvetenskap : en inledning*. - 1. uppl. - Lund : Studentlitteratur. - S. 77-94
- Wizelius, Ingemar, (1944), Människan och dvärigen. // *Dagens Nyheter* 1944-11-14, s. 6
- Yrliid, Rolf, (1970), *Pär Lagerkvists kritiker : en recensitionsbibliografi*. - 1. uppl. - Lund : Studentlitteratur
- Zennström, Per-Olov, (1944), Det ondas problem. // *Ny Dag* 1944-11-14, s. 4
- Ålenius, Nils, (1933), Pär Lagerkvists nya bok. // *Upsala Nya Tidning* 1933-11-25. s. 9
- Österling, Anders, (1944), Den onda dvärigen. // *Stockholms Tidningen* 1944-11-14, s. 7
- Elektroniska källor**
- Högskolan i Borås, (2003a), Biblioteks- och informationsvetenskap : Den formella ämnesbeskrivningen. -
<http://www.hb.se/bhs/UTBILDN.HTM> // 2003-09-23
- Högskolan i Borås, (2003b), Kollegium 1 : Bibliotek, kultur och information i ett samhällsperspektiv. -
<http://www.hb.se/bhs/Master/h03/h03-info.doc> // 2003-09-23
- Högskolan i Borås, (2003c), Litteratursociologi 5 poäng. -
<http://www.hb.se/bhs/Master/ämnesbeskrivning%2020030430.pdf> // 2003-09-23
- Kungliga Biblioteket, (2003), Projektet Nya Lundstedt-dagstidningar. -
<http://www.kb.se/ts/nlsta.htm> // 2003-09-24